

A
B E R Z S E N Y I
D Á N I E L
K Ö N Y V T Á R

Fejezetek

Szombathely

könyvtártörténetéből 1880-2002.

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

12. évfolyam 7. szám

2003. július

Tartalom

Könyvtárpolitika

A digitalizálási munkálatok összehangolása 3

Műhelykérdések

Sonnevend Péter: Kaposvári műhely könyvtárosoknak 8

Dégi Zoltán: Irodalom és könyvtár(os) 9

Maneszkó Krisztina: Könyvtár az internet szép új világában 25

Nagy Zoltán: Gondolatok a repertóriumkészítésről egy helyismereti cikk-
bibliográfia kapcsán 30

Perszonália

Fügedi Péterné: Eltűnt tekintélyek nyomában 39

Nagy Anikó: A sajtóbibliográfia „gyalogos gőzhangyái” 45

Martonosi Pál (1916–2003) 52

Könyv

Borus Gábor: 55 év bibliográfiában 54

A Berzsenyi Dániel Könyvtár 57

A Jókai Mór Városi Könyvtár története 59

From the contents

Péter Sonnevend: Kaposvár Workshop for Librarians (8);
Zoltán Dégi: Literature and the Librarian (9);
Krisztina Maneszkó: Libraries in the Brave New World of the Internet (25);
Zoltán Nagy: A Bibliography of Articles on Local History: Some Thoughts on Preparing
Articles Bibliographies (30)

Cikkeink szerzői

Borus Gábor, a Hódmezővásárhelyi Városi Könyvtár munkatársa; *Dégi Zoltán*, főiskolai hallgató; *Fügedi Péterné*, az OSZK ny. fősztályvezetője; *Maneszkó Krisztina*, a Pécsi Tudományegyetem kari könyvtárának gyakornoka; *Nagy Anikó*, az OSZK ny. osztályvezetője; *Nagy Zoltán*, a Kaposvári Megyei Könyvtár munkatársa; *Sonnevend Péter*, a Kaposvári Egyetem tanszékvezető tanára

Szerkesztőbizottság:

Biczák Péter (elnök)

**Borostyániné Rákóczi Mária, Kenyéri Kornélia,
Poprády Géza**

Szerkesztik:

Győri Erzsébet, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791; E-mail: 3k@oszk.hu;
Internet: www.ki.oszk.hu/3k

Közreadja: az Informatikai és Könyvtári Szövetség, a Könyvtári Intézet, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Felelős kiadó: **Dippold Péter**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Korpás István**

Nyomta az AKAPRINT Nyomdaipari Kft., Budapest

Felelős vezető: **Freier László**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram

Terjeszti a Könyvtári Intézet
Előfizetési díj 1 évre 3600 forint. Egy szám ára 300 forint
HU-ISSN 1216-6804

A digitalizálási munkálatok összehangolása*

Lundi alapelvek

AZ EURÓPAI TARTALOM MEGJELENÍTÉSE A VILÁGMÉRETŰ HÁLÓZATOKON

A DIGITALIZÁLÁSI PROGRAMOK KOORDINÁCIÓS MECHANIZMUSAI

Az EU-tagországok 2000 júniusában fogadták el az Európai Tanács feirai ülésén az e-Európa 2002 akcióttervet, amelynek 3(d) pontja szerint **törekedni kell arra, hogy az európai tartalom megjelenjen a világméretű hálózatokon**, hogy teljes mértékben ki lehessen használni a digitális technológiák előretöréséből adódó lehetőségeket.

Az említett célon belül a tagállamok és az Európai Bizottság számára egy külön akció indult

a digitalizálási programoknak az összes tagállamra kiterjedő közös koordinálására.

2001. április 4-én a tagállamok képviselői és szakértői azért találkoztak a svédországi Lund városában, hogy megvitassák a koordináció kérdéseit, és ajánlásokat tegyenek olyan, hosszabb távon is fenntartható akciókra, amelyek segítik a koordinációt, és megnövelik a digitalizálási tevékenységek értékét.

Európa kulturális és tudományos tudáskincsét hordozó forrásai egyfajta sajátos közvagyonként képeznek, belőlük áll össze sokszínű társadalmaink kollektív és egyre gyarapodó emlékezete, amely egyben szilárd alapul is szolgál a digitális tartalomipar fejlődéséhez egy fenntartható tudástársadalom körülményei közepette.

A szakértők egyetértettek a 2000. november 15–16-án Luxemburgban tartott előkészítő tanácskozás megállapításaival, és hangsúlyozták az európai vonatkozású digitalizált kulturális és tudományos tartalom értékét és fontosságát, amely:

Hozzáférhető és fenntartható örökséget biztosít

Európa kulturális és tudományos öröksége egyedi és jelentékeny közkinccset képvisel. Forrásait feltétlenül digitalizálni kell annak érdekében, hogy a polgárok jobban hozzáférhessenek, és hogy Európa közös kulturális örökségét (mind a múltbelit, mind a jövőbenit) meg lehessen őrizni.

* Eredeti forrása: http://www.cordis.lu/ist/ka3/digicult/lund_principles.htm Fordította: Hegyközi Ilona

A kulturális sokszínűséget, az oktatást és a tartalomipar támogatását biztosítja

A digitalizált kulturális vagyontárgyak létfontosságú szerepet játszik a kulturális sokszínűség fenntartásában és népszerűsítésében globalizálódó világunkban. Igen fontos forrása az oktatásnak, az idegenforgalomnak és a médiaiparnak is.

Változatos és gazdag digitalizált forrásokat jelent

A tagállamokban már jelentős erőfeszítésekre került sor a kulturális és tudományos tartalom digitalizálási programjai és projektjei területén. A digitalizálási tevékenység felöleli a legkülönbözőbb szektorokat és tartalomtípusokat, így a múzeumi tárgyakat, a közérdeklő iratokat, a régészeti leleteket, az audiovizuális archívumokat, a térképeket, a történeti dokumentumokat és a kéziratokat.

Van azonban néhány fontos – kulturális, társadalmi vagy gazdasági – probléma, amelyek veszélyeztetik a forrásokban rejlő lehetőségek kihasználását. A főbb gátló tényezők a következők:

Elaprózott kezdeményezések

A digitalizálási tevékenységek – bár már széles körben zajlanak – nagyon elszigetelten folynak attól függően, hogy az egyes tagállamokban milyen politikát követnek, sőt mi több, mivel nem áll rendelkezésünkre egész Európára kiterjedő áttekintés arról, hogy milyen kulturális tartalmat digitalizáltak már, és azt hogyan választották ki, előfordulhatnak párhuzamos eszköz-, munka- és pénzbefektetések.

Elavulás

A digitalizálás költséges művelet, komoly befektetéseket igényel, többnyire közpénzekből. Ezek a befektetések jelentős kockázattal járnak, ha nem a megfelelő technikai feltételek és szabványok alkalmazásával valósulnak meg. Ennek eredményeként olyan tartalomforrások jöhetnek létre, amelyek hamar elavulnak és használhatatlanná válnak, vagy a beruházást rövid időn belül meg kell ismételni.

Hiányoznak a polgárok hozzáféréseinek egyszerű, bevett formái

A közös európai elvek és műszaki szabványok, illetve a több nyelven való hozzáférést segítő megoldások és rendszerek hiányában veszélybe kerülhet a polgárok hozzáférése a különböző digitális forrásokhoz mind az egyes nemzetek, mind az EU szintjén.

Szellemi tulajdonjogok

A digitalizált tartalom területén az egyes érdekelt csoportok (például az eredeti jogtulajdonosok, a közvetítők és a végfelhasználók) különböző, jogos érdekeket képviselnek. Ezeket az igényeket ismerni kell, és egyensúlyt kell teremteni közöttük. A kulturális szektornak feltétlenül meg kell értenie és alkalmaznia kell a jogkezelési megoldásokat, ha a tartalom gazdasági értékét hosszabb távon kívánja kiaknázni.

Nincs kellő egymásra hatás a kultúra területén zajló és az új technológiákkal kapcsolatos programok között

Egyre nő az igény, hogy a kulturális és az új technológiai programokat az egyes nemzetek és az EU szintjén is jobban összekapcsolják annak érdekében, hogy meghatározhatók legyenek a kiemelten fejlesztendő területek, valamint azok, ahol európai többletértékek születhetnek.

Az egyes intézmények erőfeszítései és elkötelezettsége

A digitalizálásra vállalkozó egyes intézményeknek – amelyek gyakran a kulturális örökség területén működnek, mint a levéltárak, könyvtárak és múzeumok – hosszú távú, költséges és technikailag igényes tevékenységekre kell elkötelezniük magukat. A digitalizálási technológiák és eszközök használatához újfajta készségeket és gyakorlati megoldásokat kell a kulturális intézményeknek elsajátítaniuk.

E kérdések megoldása érdekében kívánatos lenne, hogy a tagállamok elkötelezzék magukat a következő célok iránt:

A folyamatos koordináció érdekében hozzanak létre egy fórumot

az egyes tagállamok képviselőiből álló koordinációs csoport megalakításával. Ez a csoport alakítaná ki a folyamatos vita és tapasztalatcsere kereteit, továbbá a tagállamoknak történő beszámolás módját mind európai, mind nemzeti szinten.

Támogassák és alakítsák ki a koncepciók és programok európai számbavételének rendszerét,

amelynek keretében ezekről friss, nyilvánosan hozzáférhető és könnyen érthető információkat közlő webhelyeket hoznának létre; ezeknek a webhelyeknek alapvető profilját közös megállapodással alakítaná ki, és azokat egy központi webhelyhez csatlakoztatná.

Népszerűsítsék és támogassák a legjobban bevált gyakorlatot, annak harmonizálását és optimális alkalmazását mind a tagállamokon belül, mind az Európai Unióban,

folytatva azt a munkát, amely egy minőségi összehasonlítást biztosító keretrendszer kialakítására irányul, és melynek célja a benchmarking-megoldás alkalmazása és megvalósítása országos koordinációs szervezetek és hálózatok révén. Ennek keretében egy kinevezett szakértői csoport kidolgozná az összevetési folyamatok minőségi szempontrendszerét; ehhez megkeresnék azokat a mechanizmusokat, amelyek elengedhetetlenek a leglényegesebb mutatószámok meghatározásához és összegyűjtéséhez – különös tekintettel az e-Európa ebben az esetben releváns mutatójára –, továbbá a nemzeti szabványosítási/statisztikai testületekkel való kapcsolatteremtéshez.

Gyorsítsák fel a bevált gyakorlat és a megfelelő szakismeretek elterjesztését

oly módon, hogy Európa-szerte szétsugározzák az optimális megoldások példáit, amelyeket közös megállapodással kiválasztott jellemzők (tipoló-

gia) alapján határozódnak meg. Olyan kérdésekkel foglalkoznának, mint a gyakorlat és az eljárásmodok következetessége, a közvagyon és a jogok egységes kezelése, és mindez elvezetne a szükséges szakismeretek újra-definiálásához.

Tegyük láthatóvá és elérhetővé

az európai kulturális és tudományos tartalmakat azáltal, hogy (a projektről vagy a kiválasztott tartalomról) országos nyilvántartásokat hoznak létre. Ezeket a nyilvántartásokat igazítanák hozzá a digitalizált tartalom európai infrastruktúrájának követelményeihez, összhangban a tartalom minőségét és használhatóságát, a polgárok egységes hozzáférést, a szoftvereszközök jutányos elérhetőségét és nyitottságát, valamint a hosszú távú elérhetőséget és hozzáférhetőséget elősegítő szabványokkal és műszaki megoldásokkal.

Hogy ezek az induló akciók a lehető leggyorsabban megvalósuljanak, és az alkalmazott megoldások fenntartható szervezeti és műszaki infrastruktúrát eredményezzenek, az Európai Bizottságnak a jelenleg folyó információs társadalom technológiái (IST) és egyéb programjai keretében együtt kell működnie a tagállamokkal az alábbi területeken:

Támogatnia kell a gyakorlati koordinációs tevékenységeket

egy titkárság vagy iroda felállításával, amelynek a koordinációs csoport tevékenységének támogatása lenne a feladata. Az esetleg szükséges ad hoc műszaki tanácsadó csoportokat a titkárság irányítaná.

Fejlesztenie kell a bevált gyakorlat elterjesztését

az ún. kompetencia-központok létrehozásával, amelyek az érdekelteket irányítanák és támogatnák a legfontosabb kérdésekben és technológiai döntésekben. Jelenleg a metaadatok, a többnyelvűség, a képalkotási és digitális megőrzési technológiák kérdései már napirenden vannak, de a létesülő kompetencia-központoknak nyitottnak kell lenniük az újonnan felmerülő témákra is.

Elő kell mozdítania a digitalizálási megoldások összevető értékelését, megalkotva az adatgyűjtési irányelveket és folytatva a minőségre vonatkozó és a számszerűsíthető mutatók kifejlesztését.

Gondoskodnia kell az európai tartalom értékének optimális megjelenítéséről és közös elképzelések kialakításáról,

és meg kell határoznia a digitális kulturális és tudományos tartalommal kapcsolatos európai uniós együttműködési terv kritériumait és kereteit, valamint a megvalósítás eszközeit (Charta, Memorandum of Understanding stb.). A tervnek az legyen a célja, hogy létrejöjjön a digitalizált kulturális és tudományos örökséghez való hozzáféréshez szükséges e-kultúra infrastruktúrája, és megállapítsák, hogy mi növeli meg az európai tartalom értékét (például a kiválasztás kritériumai), továbbá létrehozzák a kompatibilitáshoz szükséges műszaki szabványokat. Ezt a munkát a koordinációs csoportnak és titkárságának kell elvégeznie.

Javítania kell a tartalom minőségét és felhasználhatóságát, ösztönöznie kell a polgárok egységes elérését, és tájékoztatnia kell a hosszú távú megőrzés kérdéseiről

a következő módokon: megállapodások az együttműködéshez szükséges szabványokról; irányelvek a digitális megőrzés és a tartalom tartós megmaradása érdekében; továbbá következetes modellek és jól bevált gyakorlati megoldások a jogok és az információs vagyoni kezelésére és üzleti modellek kidolgozása a kérdéshez kapcsolódó e-kultúra területén.

Miközben a tagállamok kiválasztják és megvalósítják a tartalom előállításával, minőségével, felderítésével és használatával kapcsolatos stratégiákat és megállapodásokat, számos már ismert és a jövőben felmerülő műszaki kérdéssel is foglalkozniuk kell a rövid és hosszú távú kutatási és műszaki fejlesztési kezdeményezések keretében. A Bizottságnak a következőket kell tennie:

Elő kell mozdítania a minőségi összevetési megoldások kidolgozását háttér tanulmányokkal és a teljesítmény-mutatószámok, valamint a statisztika területén végzett tisztázó munkával.

Kutatásokat kell kezdeményeznie az Európában folyó digitalizálásról és az azt támogató műszaki és szervezeti infrastruktúra kérdéseiről, továbbá az európai kulturális tartalom, identitás és sokszínűség népszerűsítéséről, hogy az minden polgár számára elérhetővé válhasson.

Támogatnia kell a kompatibilitást, valamint azt, hogy az információforrások mindig felderíthetők legyenek, mégpedig a metaadatokkal, a nyilvántartásokkal és a sémákkal kapcsolatos munkálatok elindításával.

El kell hárítania azt a veszélyt, hogy „digitális középkor” jöjjön létre, mégpedig egy korszerű kutatási ütemterv összeállításával, amely a következő területekre terjed ki: digitális technológiák és tartalom-megőrzési megoldások; a fejlett technológiák jobb alkalmazása a kulturális és tudományos tartalom digitalizálására (pl. multispektrális fényképezés), amelynek következtében tovább nő a digitális tartalom jelentősége. Ezt a munkát az iparral szoros együttműködésben kell elvégezni.

Meg kell vizsgálni az említett fő kutatási hangsúlyokat tükröző **kísérleti projektek** elindításának lehetőségeit az információs társadalom technológiai (IST) program keretében.

Kaposvári műhely könyvtárosoknak

Ősi dolog a gyermeket tanítani. Hogy sikerüljön, jó tanító kell hozzá. Somogyban ez régi bölcsesség, Csokonai tudott róla, meg tett is érte. Nevét viseli a kaposvári tanítóképző, mely ma már a városi egyetem – egyre változatosabb kínálatú – főiskolai kara. Könyvtárosképzés is dúsíttja. Vitatták korábban, mennyire hatékony a tanítóképzésbe oltott könyvtárosi stúdium – azután e kérdésen túllépett az idő. Kaposváron tíz éve főhatósági jogosítvánnyal képezzük főiskolai diplomás könyvtárosokat (ebből az én részem most lesz négy év). Mi kell egy ilyen vállalkozáshoz?

Kell az intézmény nyitottsága, érdekeltsége. Mindkettő adott volt meg a jó szem is: Dél-Dunántúlon unikumként vállalható a feladat. Kellenek szakértők: a városban kitűnő könyvtárosok vannak felsőoktatási és megyei–városi könyvtárban egyaránt. Kell a pozitív könyvtári közeg meg a környező társadalom bizalma. Mindez együtt van.

És kellenek elkötelezett oktató személyiségek, tehetséges hallgatók. Erről hadd szóljak kicsit bővebben. Kollégám *Balla Mária* adjunktus, kiváló tájékoztató könyvtáros: főiskolai hallgatók számára készített könyvtárhasználati könyve talán látott napvilágot (megérdemelne részletesebb ismertetést is, tudom, sok helyütt használják nagy örömmel). *Nagyné dr. Mandl Erika* adjunktus számos tárgyat oktat, publikációi több országos szaklapban olvashatók, letette a doktori szigorlatot, talán hamarosan a nagy mű, „a” dolgozat is elkészül s mérlegre kerül. Most épp főállású édesanya: sok mesét mondhat Emesének. *Vörös Klára* adjunktus erőssége a dokumentumtipológia, a formai feltárás – egészen az elektronikus fajták leírásáig. Ő is belekezdett a doktori folyamatba, tanulva tanít tehát. Két éve nálunk végzett *Tóth Kornélia* gyakorlatvezető – most igyekszik befejezni a szegedi egyetemi informatikus könyvtáros kiegészítőt –, ő hallgatóink gyakorlatait szervezi, a nem szakosoknak pedig segít megismerkedni a könyvtár- és információhasználat rejtelmeivel. Ezt a kört egészítik ki a kari, illetőleg a megyei–városi könyvtár kitűnőségei: *Zellerné Klingler Jolán*, *Czinkné Bükkösi Valéria*, *Pálné Leinberger Ágota* és *dr. Sipos Csaba*. *Dr. Komáromi Gabriella* tanszékvezető főiskolai tanár (Kommunikáció Tanszék) – május idusán sikerrel habilitált Pécsen – erősít minket a gyermekirodalom, illetve az olvasásszociológia oktatásával. Címzetes főiskolai tanárunk *dr. Horváth Tibor*, tanított egy szemeszternyi „spec-koll”-t *dr. Tószegi Zsuzsanna*, meghívtuk előadni *Moldován Istvánt*. Mi is szívesen megyünk mások invitálására, például Esztergomba.

Sok tehetséges hallgatónk van. Esti-levelező és másoddiplomás képzésünk is népszerű. A 3K figyelmére méltatta *Cser Henrietta* kitűnő – szakdolgozatból sürített – írását a dél-dunántúli börtönkönyvtárakról (lásd 2003. 3. sz.). Vannak újabb termékek. Ezeket is ajánljuk a tisztelt szerkesztők és a nyájas olvasók figyelmébe. Sokat tapasztalt kollégánk és (levelező) hallgatónk *Nagy Zoltán* (ő is szóhoz jutott

már a lapban [2003. 2. sz.], „tollából” ezúttal repertóriumelméleti és -módszertani írást kínálunk föl. *Maneszkó Krisztina* (Pécs) nappalin végez júniusban, s már gyakornok a Pécsi Tudományegyetem kari könyvtárában: ő az információs társadalom könyvtárát igyekszik megérteni és megértetni. *Dégi Zoltán* – Győr környékéről jött hozzánk – a mai irodalom könyvtár- és könyvtárosképét vizsgálja művés esszéjében. Jelezheti a műhely sokszínű érdeklődését is a három eltérő műfajú írás. S azt is, hogy célt téveszthetnek az olyan felvetések, miszerint a könyvtárosképzés nem követi az idők szavát. Ha valamit, ezt mi igenis követjük a Kapos mentén. „Kaposvári műhely könyvtárosoknak”, avagy röviden „káemká”, hogy játsszunk is a szavakkal, miközben érezzük kemény felelősségünket. Hallgatóért és szakmáért egyaránt.

Sonnevend Péter

Irodalom és könyvtár(os)

Bevezetés

Irodalom és könyvtár. Az embernek mindaddig könnyű dolga van, míg e két fogalmat egymás felől, közösen közelíti meg, hiszen rengeteg közös pont adódik a vizsgálódáshoz. Az „irodalom a könyvtárban” kitétel, azt hiszem, mindenki előtt világos: ha a könyvtár az irodalom tárháza, gyűjtőhelye, az irodalom maga a könyvtár szükséges és alapvető információforrása és adatbázisa. A „könyvtár az irodalomban” szókapcsolattal már nehezebb a dolgunk. Egyrészt mert elég szegényes a magyar nyelven elérhető, könyvtárábrázolásokkal rendelkező irodalom palettája. Másrészt mert olyasmik befolyásolják ezt az ábrázolást, mint az írói szabadság, az olvasók értelmezései, valamint a képzelet hatalma. És bizony azt kell mondanom, hogy az irodalomban megjelenő könyvtárkép sok esetben meglehetősen elvont, vagy elvonttá, furcsává válik.

Újragondolt szélmalomok

De ne vessük bele magunkat rögvest a furcsaságok tárházába. Kezdjük a hétköznapiabb esetekkel. Indulásképp nézzünk egypár mozgó fényképet Tasnádi István *Világjobbítók* című drámájából.

Miképpen is kerül össze a színpadi dráma és a könyvtár? Jelen esetben úgy, hogy a dráma kiindulópontja egy megszűnő üzemi könyvtár. A főszereplője pedig a kétségbeesett és kiutat kereső Kriston Géza, a volt könyvtáros, aki 21 évig vezette a majd 9000 kötettel büszkélkedő intézményt.

Itt egy régi fénykép, hozzá néhány megsárgult irat. A szakszervezeti (vagy ha úgy tetszik üzemi) könyvtárak az 1950-es évek találmányai, amikor a Nagy Szellem minél közelebb akarta vinni a szellemiséget a közemberekhez is. Persze elsősorban a saját szellemiségét. A fejlődés rohamos volt abban az időben a látható

és érzékelhető hiányosságok és hibák ellenére is. Míg 1945-ben csak 10 ilyen könyvtár létezett, addig 1950-re ez a szám elérte a kétezret.¹ És a szocializmus időszaka alatt az üzemi könyvtárak száma is egyre gyarapodott.

A rendszerváltáskor azonban ezek a könyvtárak is változáson estek át. Szerepük elveszítette jelentőségét, mivel a közművelődési könyvtárak fő erejét a megyei és városi könyvtárak jelentették, valamint a törvényi szabályozás, vezetés és költségvetés is ebbe az irányba terelődött el. Így az üzemi könyvtárak sorsa megpecsételődött.

Eme baljós időkben kapcsolódunk be mi is a történetbe. Akkor, amikor a különféle multinacionális cégeket tárt karokkal fogadják az önkormányzatok, hiszen pénzüik mint a pelyva, ugyanakkor pedig a könyvtáraknak, gyűjteményeknek nem tudnak helyet biztosítani. Pedig kötelességük lenne. Olyan idők ezek, melyek a mai napig tartanak, a látszólagos megoldások ellenére. Olyan idők, amikor egy megyei könyvtár gyűjteménye kinőtte már a rendelkezésére álló helyet, s több éve szeretne nagyobb épületbe költözni, azonban a városi és a megyei önkormányzat ugyanennyi ideje nem tud megegyezésre jutni. Csodálkozunk hát a kiábrándultságon? Nem, mert az emberek többsége birka...

Főhősünk könyvtáros tehát, aki 21 évi katalogizálás, olvasás és csendes elmélkedés után, magyar–könyvtár szakos bölcsészdiplomával hirtelen az utcán találja magát egy idegen, ellenséges, barátságtalan és rideg világban, amelyet nemcsak hogy nem ismer, de nem is igazán akar megismerni. Kezdetben akár az élete árán is megvédelmezné a könyvtárat, de az erő nem az ő oldalán áll.

Igen, egy kép róla: a negyvenes éveit taposó, sápadt, szemüveges, finom kezű férfi, amint egy zsáknyi megmentett könyvvel, latinus műveltséggel és a klaszszikus német próza kitűnő ismeretével nekivág az élet nagy kalandjának. Olyasvalaki ő, aki eddig egy szigeten élt, esszenciák és ideák között, olyan, aki hisz az emberi méltóságban, segítőkészségben és jóságban. Hite és bizalma van a világban és az emberiségben, de kalandjai során kíméletlenül letörlik eme tulajdonságait. Mert kalandozás ez az elejétől a végéig. Egy szomorú kaland.

Hogy miféle démonok kísértik meg? Mindennapi életünk ördögei, akikre rányomjuk a „szokásos” jelzőt, hiszen degenerált társadalmunkban már nem jelentenek „üde” színfoltot, csak sokasodnak, s úgy lepnek el bennünket, mint döglegyek a friss hullát. Van itt kolduló kisgyerek, akit valószínűleg egy „nagyobb hatalom” vesz rá a kéregetésre. Van a „csak és kizárólag önnek és most csak mindössze ennyiért, ami egy soha vissza nem térő alkalom, és persze ajándékba jár önnek még plusz ez és ez is, de ne feledje, hogy csak most és csak itt és csak önnek” típusú utcai árus. Van az örült próféta, vannak a lelki üdvünkért harcra szálló, új hitek terjesztői, akik a réginél sokkal jobb túlvilágot ígérnek. Vannak az emberi mivoltot semmibe vevők. És vannak, akik szerint a látomásokért nem kell megdolgozni, elég egy kis por vagy tableta, és már jönnek is. A könyv már lejárt, fársztó, túl sok szellemi befektetést igényel, gondolkodni kell és használni a képzeletet. Nem éri meg...

A dráma mélypontja ennél a műnél nem a végén következik be, még csak nem is a sorozatos szerencsétlenségek adják meg az esszenciáját. E darab legmegrázóbb mozzanata – számomra legalábbis – a 4. kép utolsó soraiban vetül ki, amikor az elkeseredett Kriston, kiállva a tér közepére így kiált: *„Emberek! Nincs hova vinnem a könyveimet! Több száz szépirodalmi kiadvány, köztük számos bibliofil műremek! És most nincs hova vinnem őket! Mitévő legyek?”*² És csak csönd fo-

gadja. A mélységes közöny süket csendje, tátongó szakadéka. Mert a könyv... Eh, nem éri meg...

Hogy barátok, társak vannak-e? Nos, a válasz: nem igazán. Legalábbis nem úgy, ahogy elváránk. A fogdában töltött napok alatt sodródik főhősünk mellé Tököli Sándor, a „Kicsi”, a seftes kisebbségi, akinek legnagyobb bánata, hogy több mázsa almája aszalódik valamelyik vámudvar közepén. Talán éppen véletlen, hogy alma: talán az én félreértelmezésem, de lehet, hogy ez a tudás fájának gyümölcse, melyet ugyanúgy hagynak elrothadni, mint a szellem egyéb termékeit elherdálni.

És persze jön a fordulat. Egy különösen heves dulakodás után Kriston Géza már mint a régi idők hős lovagja tér magához. Erények, szent célok, jobbító szándék heve vezérli. Fegyvernökévé fogadja Kicsit, s mint az új napok Don Quijote-ja elindul rendet rakni ebben lelketlen, önmagából kifordult világban.

De nemcsak a cervantesi figurák képével és kalandozásaival lehetne leírni ténykedésüket. Hiszen a főhősben újjászületik egy réges-régi eszmerendszer: az erő, a becsület, az alázatosság, a segítőkészség lovagi erényei. S bizony itt sejlenek fel a Kerekasztal lovagjainak képei, átváltozás Parsifallá, aki Arthur király udvarában legyőzte a Vörös Lovagot, s magára öltötte a ruházatát. Harc Mammonnal, az asszírok ősi pénz- és bőségistenével, aki mára ocsmány démonná alacsonyodott, s akit egy bank jelképez. Álmodozás egy szigetről, ahol a mintaállam meg-alapításával beköszöntene a paradicsomi állapot. És persze megtalálni a Szív Hölgyét, az egyetlen, akit nekünk rendelt az ég.

De a média beszippantja feneketlen gyomrába mint csámcsognivaló látványosságot, s a „Gutenberg Galaxis Utolsó Lovagjának” meg kell küzdenie a „Virtuális Valóság Első Csillagharcosával”...

Tündöklés és bukás. Vajon tényleg ez vár a nyomtatott információhordozókra? Többet ad, ha a British Library teljes gyűjteménye felkerül 11 CD-ROM-ra, ha e-könyveket lapozhatunk számítógépünkön. Tény, hogy az elektronikus szuperstráda mára mindennapossá vált, de talán még nem jött el az idő, hogy máglyát rakjunk a könyvekből, s azon égessük el, holmi középkori inkvizitorokként, a tudás ősi szellemét. Mert az nem lehet, hogy ötezer év fejlődését egyszerűen sutba dobjuk, és ha kétezer évig jó volt a papírforma (vagy a hozzá hasonlatos), most hirtelen s egyszerre nem megfelelő a szemnek és a szívnek.

Hasábok, hurik és hullámok

Még mindig nem szakadunk el túlzottan a valóságtól, bár a következőkben a humor oldaláról is találhatunk közelítéseket a könyvtár és a könyvtárosság felé.

Elsőnek rögvest Umberto Eco Bábeli beszélgetés (Minimálnapló) című gyűjteményéből ragadnék ki néhány példát. Ebből a kiemelkedően idevágó írás a „Hogyan létesítsünk közkönyvtárat?” címet viseli. Ebben 18 pontban kapunk végtelenül hasznos meglátásokat a könyvtár egészével kapcsolatban. Ezek közül következik néhány a teljesség igénye nélkül.

A katalógusok maximális szétválasztásának fontosságával kezdődik a felsorolás, amely tény bizony néhol a maga teljességében meg is valósult, bár a számítógépes katalógusok megjelenése néhol nemcsak meggyorsítja a keresést, de olybá

tűnik, le is egyszerűsíti azt! (Persze csak azok számára, akik e modern kor modern vívmányával képesek megbirkózni!) S ez súlyos hiba! No persze azért nem mindenhol ilyen „rózsás” a helyzet, hiszen bizonyos helyeken a könyvtári munka megkönnyítése végett az „XYZW” évnél előbb beszerzett/kiadott könyvpéldányokat hagyományos katalógusban, míg az említett évtől beszerzetteket/kiadottakat már számítógépes katalógusban tárják fel. Vagy éppen fordítva.

De előfordulhat, hogy a „technika ördögének” átkos tevékenysége és furfangos ötletei miatt egyiket sem építik. Hogy hol találkoztam ilyennel? Nos...

A témakörök és jelzetek kérdése is igen izgalmas lehet. Talán foglalkoztatni kellene néhány „átolvasót” is a könyvtárakban, akiknek csak annyi lenne a dolguk, hogy a beérkező könyveket átolvassák, és megfelelő jelzettel, szakozással, tárgyszavakkal ellássák, témakörökbe besorolják. Akár még a szépirodalmat is. Csak úgy a könnyebbség kedvéért...

„Egyszerre egy könyvnél többet nem szabad kiadni.”³ Igencsak megfontolandó kijelentés, mert így legalább nem tennék tönkre az olvasók az amúgy is kevéske és drága könyveket... A hazai könyvtári gyakorlatban intézményenként eltérő tendenciák vannak az egy olvasó által egyszerre kikölcsönözhető dokumentumok mennyiségét illetően. Már csak ezért is érdemes lenne e fenti kijelentésen elgondolkodni.

A fénymásolás bizony még igencsak döcögős és nehézkes bizonyos könyvtárakban, már ahol van. És persze a nyilvános fénymásolóknál jóval drágábban lehet csak igénybe venni. S mondá Eco, hogy ez jó!

Tájékoztatás, kölcsönzés, könyvtárközi kölcsönzés még csak véletlenül se legyen könnyedén kivitelezhető! S mivel a könyvtárosnak kutya kötelessége az olvasót potenciális tolvajnak tekintenie, ha már így van, legyen nagyon könnyű lopni!

A nyitva tartással is vannak gondok. Talán ésszerűbb lenne, ha a könyvtárak kicsit később nyitnának, és ezáltal később is zárnának, alkalmazkodva az emberek szabadidejéhez. (És ezt most tényleg komolyan gondolom!) De a tökéletes megoldást az jelentené, ha mindig zárva lenne...

S végül, az ideális elképzelés: „*ha a kuncsaft be se menne a könyvtárba.*”⁴ Persze emellett dicséretes, ha olvasnak és művelődnek az emberek, ha mindezt a saját, jól felszerelt magánkönyvtárukon keresztül teszik...

A fent említett kötetben még két ide kapcsolható gyöngyszemről kell szót ejteni. Az egyik a „*Hogyan szabadkozzunk a házikönyvtárunk miatt?*” címet viseli, melyben hasznos tanácsokat kapunk arra nézvést, hogyan is feleljünk meg frapánsan a nekünk szegezett ostoba kérdésekre, melyek akkor hangozhatnak el, ha egy hozzánk betévedt látogató meglátja a terjedelmes könyvtárunkat. S persze eszébe sem jut, hogy a könyvek esetleg munkaeszközök is lehetnek...

A másik említésre méltó munka, a kötet címadó írása, a „*Bábeli beszélgetés*”. Vajon mi lenne akkor, ha a modern informatika áldásait, a számítástechnika csodáit és az információs szupersztráda vívmányait visszavetítenénk egy pár évezreddel korábbra, valahova a Tigris és az Eufrátesz közé? Nem kell félni, Bábelben nem zavarodhatnak össze a programok, bármilyen nyelven legyenek is megírva...

* * *

Következik Szív Ernő „Hogyan csábítsuk el a könyvtáros kisasszonyt?” kötetéből a címadó tárca. A Szív Ernő név mögött Darvasi László rejtőzik, aki ezen az álneven írja tárcanovelláit és tárcáit, míg elbeszéléseit, egyéb történeteit rendes nevén adja közre.

A mi szemszögünkéből fókuszba került írása a tökéletes hódítás receptje. A meghódítandó tökéletesség pedig maga a könyvtáros kisasszony. Sietősen kell azonban cselekednünk, hiszen lehet, hogy a könyvtárakból hamarosan eltűnik az emberi tényező, hogy átadja helyét a gépek steril egyeduralmának. Nincs tehát vesztegetni való idő. Hódítani kell.

Úgy bizony kedves látogató! Itt látható a könyvtáros kisasszony részletes megjelenítése, alakot ölt a maga teljességében. Szemünk láttára manifesztálódik, miszerint: *„könyvtáros kisasszonynak nevezünk – tizenhat évestől nyolcvan éves korig – minden olyan nőnemű emberi lényt, aki férjezett elvált, özvegy, netán pár-tában maradt és könyveket kölcsönöz. A könyvtáros kisasszony lehet érintetlen, de általában már nem az. Hangja rekedt, mert sokat dohányzik, leginkább kockás szövetszoknyában és szandálban jár. Néha besüti a haját. Tud olajkályhát, rolót és kerékpárláncot szerelni, ezek még a hevenes évek emlékei. Ősei ott pakolgtatják a könyveket Memphisben, Alexandriában, Babilonban, Monte Cassión, Mátyás udvarában és a British Museum dohos raktárhelyiségeiben. Szívünknek egyaránt kedves egy nagyvárosi főkönyvtár fiókjának, illetve valamely magyar laktanyának a könyvtáros kisasszonya. Utóbbiról azonban köztudott, hogy elcsábíthatatlan. Még Kenderesi szakaszvezetőnek se higgyünk, hogy neki újonc korában sikerült egyszer.”*⁵

Nos, eme pompás és páratlan bemutatás után nem marad más hátra, mint hogy e tárlat végeztével igyekezzenek a lakhelyükhöz legközelebb eső könyvtárba, ahol hódításuk „tárgya” már epedve vár – szőke hercegek és fehér lovak híján – bárkire, aki hajlandó elcsábítani. Figyelem, a próbálkozás – a könyvtáros kisasszonyok végtelenül érzékeny lelkivilága miatt – nem megengedett, sőt szigorúan tilos, csak a tett, a cselekedet jöhet szóba!

S hogy hogyan vágjunk neki? Elsőként iratkozzunk be a könyvtárba, majd következhetnek azok a bizonyos ETO-számok. Persze ehhez nem árt tudni, mik is azok a bizonyos ETO-számok. A többi azután már jön magától. Aki pedig a részletekre is kíváncsi, az tanulmányozza maga is eme remek kis művet, vagy cselekedjen a valós életben...

De mi lesz a könyvtáros fiatalemberekkel?...

* * *

A negyedik fró, „lélekrajzoló”, Géczy János művére teljesen véletlenül bukkantam rá a könyvtárban. A „Tiltott Ábrázolások Könyve I. és II.” címet viselő két-kötetes írás apró gyöngyfüzerek sokasága. Műfaját tekintve hivatalosan regény, ám ezt semmi sem támasztja alá. Ha mégis az, akkor jócskán eltér a megszokott és általános regényformától. Vagy csak egyszerűen én nem látom meg benne a regényt. No mindegy, nem ez a fontos.

Az ide kapcsolódó első írás rögvest az első kötet első „gyöngye”, mely „A könyvtárlakó” címet viseli. Ebben egy, a gyűjteménykönyvtárban lakó lóról (szellemről) van szó, mely a villanyoltás előtti utolsó percekben fut végig a polcok

közt, hogy kiválogassa olvasnivalóit. Talán egy Pegazus, a múzsaák szárnyas lova, a költői tehetség, az ihlet jelképe, szimbóluma. Nem tudni.

Tudjuk viszont, hogy őszül, s egyre több deres szál keveredik a visszahozott könyvek közé. Talán ez jelentené azt, hogy az irodalom kiöregedőben van? Hogy a könyv embere, az irodalom szelleme már csak mint bolyongó kísértet, láncot csörgetve, huhogva, megkeseredetten suhan egyik folyosóról a másikra? Talán azt jelenti, hogy mára már csak a szellemek olvasnak? Nem tudni.

Igazándiból csak az a szegény takarítónő, aki lószórból készítettetett vonót, hogy hegedülni tanulhasson, csak ő tudná megmondani, hogy minden mű egy nagy egész része, teljessége vagy önálló nap, amely bolygórendszereket vonz magához...

A másik érdekes kis írás ugyanczen kötet vége felé található, és „*Könyvtár*” a címe. Ebben a könyvek vándorlásának – hiszen valóban önálló életet élnek, s ha már így, bizony elkészülnek, sodródnak ide-oda, vagy melegebb éghajlatra költöznek időnként – gondolatát fejtegeti. Akárcsak a virágok, a növények, a könyvek közt is vannak árnyék és fénykedvelők, egyesek szeretnek szem előtt lenni, fürdeni a délelőtti napsütésben, mások inkább a sötét sarkokat kedvelik.

Mindenesetre sokszor van úgy, hogy nincsenek ott, ahová előzőleg letettük őket. De nem lehet, hogy csak mi vagyunk a kelleténél kicsit trehányabbak, és nem igazán tudunk rendet tartani magunk körül? Nem tudni.

Ja igen, persze, a káoszelméletek meg minden. Értem. És nem bánom. Ami pillangó szárnyának rezdülése, holnap képeskönyv...

És ha mégsem, hát még mindig ott vannak a rózsák. A kertészkedés is hasonló gyönyörűség, csak némely eszköze s tárgya más. De az is lehet, hogy nem...

* * *

Végezetül következik dr. Désaknai Mária „A könyvtárosnő nászútja Rómában” kötetének szintén címadó s mindenképp furcsa írása. A könyvben szereplő összes novellát áthatja valami furcsaság: mai környezetben mai emberek régies összefordulatokat használnak, sokszor szinte tömondatokban beszélnek. A szereplők érzelem- és gondolatvilága vázlatos, elnagyolt, legtöbbször szélsőséges, ami szélsőséges tettekre sarkalja őket. Furcsák, de ez még nem is lenne baj. Csakhogy az egész mintha nyakal lenne öntve valami sűrű, édes sziruppal, amitől lassú, cuppogós, nyúlós és suta lesz a mű egésze. Egyszóval furcsa.

A fent említett írás főszereplőnője Jesszica (!) könyvtáros, a különösen érzékeny lelkű fajtából. A könyveknek áhítattal adózik. Számára a könyvek üzenetek, eleven tanúságok. Erők: lelket és szellemet felékszerező, képzeletet megmozgató, végtelen erők. Ennyi.

Élete tragédiák sorozata: első vőlegényét – aki maga is könyvtáros volt – közúti balesetben veszítette el. Első férjét a drog és az idegbaj vitte sírba, míg második „élete párja” a kártya és a szerencsejáték rabja lett. E férfiú a felhalmozott adóságot elöl menekülve a metró elé vetette magát...

De... miután elhangzik a kijelentés, hogy nem kell több férfi, mégis feltűnik az igazi. Egy szerzetesi szigorral és magányban élő, istenfélő, szent szobrokat, képeket, szimbólumokat faragó férfi. Egy férfi, akiért fiatal lányok mindent megtesznek, akiért öltre mennek, sőt még öngyilkosságot is képesek elkövetni; nos ezt a férfit, mi sem természetesebb, addigi ridegségéből, elérhetetlenségéből a könyv-

tárosnő ragadja ki, s persze házasság lesz a vége. De már a nászúton felüti fejét a féltékenységgel járó démona, majd csalódás, némi kis elhidegülés következik.

De... minden jó, ha jó a vége: boldog egymásra találás, megbánás és megbocsátás, minden happy és end és...

De... nem igazán értem az utolsó vonalakat a képen. Lehet, hogy bennem van a hiba. Biztosan.

Ex Libris

Még mindig a valóságnál maradva kis kirándulást teszünk a középkor sötét, borongós világába Umberto Eco „A rózsza neve” című regénye segítségével.

„A rózsza neve”, mindamellett, hogy „detektívregény”, szórakoztató és szépirodalom, teológiai és filozófiai gondolatok, vélemények, viták „gyűjteménye”, egyben történelmi regény is. Eco alaposan és aprólékosan feldolgoz minden forrást, ami hozzá kapcsolódik. Hogy mennyire, arról így ír: *„Az első munkaévet regényem világának megalkotására szántam. Hosszú lajstromok készítésére: mígféle könyvek fordulhatnak elő egy középkori könyvtárban. Névlisztákra, sok olyan személy anyakönyvi lapjának az elkészítésére is, aki végül kimaradt a történetből. ... Hosszas építészeti vizsgálatok következtek, fényképeket és alaprajzokat tanulmányoztam sorra az építészeti lexikonban, hogy kigondoljam az apátság térképét, távolságait, sőt még a csigalépcsők fokainak számát is. ... Világomnak része volt a Történelem is, ezért forgattam és olvastam újra annyi középkori krónikát...”*⁶ De természetesen nemcsak a térhez, hanem az időhöz is illeszkednie kellett a történetnek. Így született meg az Appenninek bércei közt hömpölygő ködből az 1327 novemberének végén lassan kibontakozó apátság szerzeteseivel, könyvtárával és baljós eseményeivel.

Az alaposság egyik remek példája a szkriptórium leírása, melyben olyan részletgazdagsággal tárul szemünk elé az „íróterem”, hogy azt bármelyik, a témához kapcsolódó szakkönyv megirigyelhetné. A terem egyébiránt hatalmas: negyven ablakból árad be a napsütés, hogy a másoló barátok számára a lehető legjobb legyenek a fényviszonyok, s ahol így mintegy negyven szerzetes is dolgozhatott egyszerre. A könyveket a szerzeteseknek a könyvtárostól kell kérniük, *„aki azután a kívánt könyvet a második emeleti könyvtárból maga hozza le neki, feltéve, hogy a szerzetes óhaja indokolt és istenes.”*⁷ A katalógus pedig, *„egy aranylánccal az asztalához erősített, vaskos kódex, melynek lapját sűrű címlista borította.”*⁸ Ebben a „katalóguskódexben” a besorolási rend a következőképpen alakul: *„a könyvek megszerzésük s adományoztatásuk, vagyis aszerint vannak ide beírva, hogy mikor kerültek e falakon belülre”,* tehát egyfajta időrendi egymásutániság valósul meg. A könyvek címe mellett, a könyvtáros dolgának megkönnyítéseképp, több szám jelöli a könyvek pontos helyét, ilyesféleképpen: *„az első szám azt mondja meg, hányadik könyv a polcon avagy a graduson, a második szám ez utóbbira vonatkozik, a harmadik pedig a szekrényre utal, ... a további szavak valamelyik könyvtárszobát vagy folyosót jelölik.”*⁹ Látható, hogy egyfajta raktári jelzetként szolgálnak a számok.

De ezeken kívül a titokzatos könyvtár leírására is sor kerül. A könyvtár maga egyfajta „labirintus”, melyben az, aki nem tudja, miként is tájékozódjék, menthe-

tetlenül eltéved. A tudás labirintusa ez Minotaurusz nélkül, de az a bizonyos fonál szükségeltetik hozzá. „A könyvtárnak ötvenhat szobája van, ezek közül négy szoba hétszögletű, ötvenkettő többé-kevésbé négyzetes, és ez utóbbiakból nyolcnak nincs ablaka, továbbá huszonnyolc szoba kifelé, tizenhat pedig befelé nyílik.”¹⁰ A szférákon túli harmónia és összhang jegyében épült, de átjáróinak rendje már teljességgel véletlenszerű, remekül elhelyezett tükrök és különös gyertyákból áradó, bődtöltő füstök várnak a betolakodóra, aki hívatlanul és tudatlanul arra vetemedik, hogy a tudás eme tárházába lépjen.

A könyvtár alaprajza a világ térképét utánozza. Ekként a könyvek helyét az határozza meg, hogy honnan származnak, hogy szerzőik hol születtek vagy hogy „hol kellett volna születniük”. A könyvek helyéül szolgáló szobák nevét, elhelyezkedését pedig a könyvtárosnak fejből kell tudnia, neki itt tökéletesen kell tájékozódnia még csukott szemmel is.

Van tehát könyvtáros, aki „szolgáltató”, létrehozva egyfajta olvasószolgálatot; van azután „katalógus”; van „raktári rend”. Van könyvtár, egy erődítménybe zárt labirintus, csapdákkal, szellemekkel és látomásokkal. Vannak tiltott irományok, tiltott tudás – tilalmas út egy magasabb szellemiség felé. Látható tehát, hogy minden a helyén van, ami a középkori kolostorokra, másolóműhelyekre és könyvtárakra vonatkozik. A korhűség az egyik legnagyobb erőssége az egész műnek. Már persze annak, akit mindez érdekel.

Van persze még sok más is. Az öreg, vak Jorge, aki „kicsit” több, mint aminek látszik (és talán nem véletlen a felemlegetett „Jorge–Borges” párhuzam sem). Van boszorkányság és mérég. Vannak titokzatos halálesetek. És persze a tűzvész. A tűz, mely talán a könyv legádázabb ellensége, a tökéletes megsemmisítés eszköze. Igaz, manapság „csak messziről pislognak felénk az égő könyvtárak lángjai”,¹¹ de akkoriban bizony gyakorta megesett a pusztulás és pusztítás e formája. Tehát bizony van tűz is, s mint a mesében: három nap s három éjjel égett a...

Amikor a Szirén dala hív

Ahol a valóság és a képzelet elkeveredik egymással, a létrejövő elegy egészen furcsa „könyvtáros-hibrideket” szülhet. A borzongatás „műfaja” a prózában nem újkeletű jelenség, bár kétségbevonhatatlan tény, hogy a horror irodalom manapság vált igazán népszerűvé és elfogadottá. Nem akarok belemenni túlságosan a rémregény fejlődéstörténetébe, akit bővebben érdekel a téma, annak szíves figyelmébe ajánlom Howard Philips Lovecraft *Természetfeletti horror az irodalomban* című, részletes és színvonalas tanulmányát.

Itt és most a manapság talán legnépszerűbb és legismertebb alkotónak, a „tisza” horror stílus képviselőjének egy művéről olvashatnak csupán. Ez az író pedig nem más, mint Stephen King, akinek művei az Európa Kiadónál folyamatosan jelennek meg, s akinek nem egy alkotására már Hollywood is lecsapott, ámbátor ezek közül csak kevés az igazán igényes film.

Az alább bemutatott alkotása, a szintén az Európa Kiadónál megjelent Napkútya (3 és 4 perccel éjfél után) című kötet egyik kisregénye. Ez *A könyvtári nyomozó*. Az írás előtt olvasható a szerző személyes megjegyzése a művel kapcsolatban, melyben arról számol be, hogyan is pattant ki fejből a könyvtárrendőrség

ötlete. Furcsa, hogy odaát, a nagy kontinensen ilyesmivel riogatják a gyerekeket a szülők, nagyszülők. Meg is látszik az eredménye...

Nos a komponensek (melyek King majdnem egész munkásságát áthatják) adtak: van egy idilli kisváros, Junction City valahol Amerikában, van egy átlagos ember, Sam Peebles, az ingatlanügynök, s persze van a könyvtár. S hogy milyen mese is kerekedik ki ebből? Több mint érdekes.

Mert a könyvtárban lakozik bizony a gonosz maga: a démon. Ez a démon pedig nem más, mint Ardelia Lortz, a könyvtárosnő. Illetve az ő bőrébe bújt különös lény, egy különleges „vámpír”, aki nem vérrel táplálkozik, hanem cseppfolyós félelemmel, s aki éppen mostanság ébredszik hosszú mélyálmából, hogy ismét alakot öltjön. Áldozatául pedig Sam Peebles-t választja.

De mi köze egy furcsa vámpírnak a könyvtárhoz, s miért pont könyvtár? Hiszen megszoktuk már, hogy a vámpirokhoz hozzátartoznak a sötét kripták, koporsók, esetleg hegyvidéki kastélyok, udvarházak, no és persze a farkasok és denevérek hada. Azonban King ebben a kisregényében a „roppant eredetien megrajzolt” vámpírral szakít a sok-sok emberöltővel ezelőttről származó hagyományokkal. Ez a vámpír ugyanis nem emberből lett más lénnyé. Ő alapvetően egy más lény, igazi alakja inkább hasonlít valamiféle rovarhoz, mint bármi máshoz. Ezáltal gondolatvilága is gyökeresen különbözik az emberitől.

Hatalma révén képes arra, hogy megszálljon, elemésszen s kitöltjön másokat, így álcázva saját magát. Az emberek alapvető szimpátiával viseltetnek irányában, szeretik, s még csak nem is gyanítják, kicsoda is ő valójában. A gyerekek pedig egyszerűen imádják, rajonganak érte. S neki pont erre van szüksége, mert a félelmet, ami számára az életet jelenti, a legkönnyebben a gyermekekből tudja megszerezni. Ezért is kerül be könyvárba, azon belül is a gyerekrészleg vezetője lesz. Azután már nincs megállás.

Tudása valószínűleg óriási, ám gondolatvilága beteges, hiszen a meséket saját fantáziája szerint költi át, s azok bizony nem éppen a szelídségükről híresek. A gyerekek pedig félnek a könyvtári foglalkozások alatt, de éppen annyira szeretik is a borzongást, és persze a lénynek hatalma van felettük, így amikor távoznak az intézményből, nem emlékeznek semmire, csak arra, hogy fantasztikus volt az egész. És a szülők látják, hogy ez így jó...

Persze mindez régen történt, valamikor az 1950-es évek közepe táján. De a gonosz, mint tudjuk, nem alszik, csak vár, s most újra mocorogni kezd, áldozatra várva...

Balsorsa pedig éppen Sam Peebles-t sodorja az útjába, aki egy váratlan előadásához keres anyagokat és érdekességeket, hogy kissé száraz írását emészthetőbbé tegye, amikor egy borongós, tél végi péntek délutánon betér a helyi könyvtárba. De magába a történetbe nem akarok részletesen belemenni, ehelyt legyen elég annyi, hogy főhősünk a téboly mélyére merülve ismeri fel végül: önmagát, saját múltját, a lelkében lakozó rettegést kell legyőznie ahhoz, hogy szembezállhasson a sötét erőkkal.

Az írásban többször is visszatér a könyvtár épülete mint a cselekmény helyszíné. Első alkalommal egy komor, baljós hangulatú látomás valóságos kiteljesedéseként láthatjuk. Már külsőre is nyugtalanító, noha semmi rendkívüli nincs az épületben: „négyzet alapú gránit épülettömb, keskeny ablakokkal és palatetővel”, az iowai építészet tipikus példája, amolyan „Középnegyati Csúfság”. Az ajtón

belépve következik az előtér, amelynek padlatát sakktablamintában borítják a fekete és fehér márványlapok. Itt egyetlen tábla áll, rajta egyetlen szó, vastag betűkkel: **CSENDET!**

Ebben az első találkozásban, az 1957-es állapotában tárul elénk, amikor még bizony Ardelia irányította az intézményt. Az egész egy emberidegen, rideg, teljesen KIHALT hely, sötét sarkokkal és árnyékba vesző tetővel. De mindebből a legfélelmetesebb a gyerekkönyvtári részleg, ahol réműletes ábrákkal megrajzolt plakátok hirdetik, hogy: „SOHA NE MENJ EL IDEGENEKKEL!” vagy „KERÜLD EL A KÖNYVTÁRRENDŐRSÉGET! A RENDES FIÚK ÉS LÁNYOK IDŐBEN VISSZAHOZZÁK A KÖNYVEKET!” De mind közül a legborzalmasabb a gyerekkönyvtár ajtaján volt található, „*amely Piroskát ábrázolta, amint meglátja a nagymama ágyába bújt farkast. A farkas a nagymama hálóingét és főkötőjét viselte. Közben vicsgorgott. Agyarai közül hab csorgott. Piroška arckifejezése valódi halálfélelmet tükrözött, és a poszter nem csupán sugallta, hanem egyenesen hirdette, hogy a happy end a történet végén – mint az összes többi tündérmesében is – olcsó hazugság.*”¹²

A második látogatás a könyvtárban már nem ilyen természetű. Az már a mai világ képét tükrözi vissza. Diákok, gyerekek, felnőtt olvasók mindenfelé, a „Csendet!” tábla helyett a kellemes előérzetet árasztó „Nem tudok könyvek nélkül élni” szöveg fogadja hősünket, mely idézet Thomas Jeffersontól való. A könyvtár világos, átlátható, a kölcsönzőpultnál pedig két egyetemista diák, akik éppen szakmai gyakorlatukat töltik ott. A gyerekkönyvtár ajtaján pedig egy vidám színekbe öltöztetett plakáton Donald kacsa és unokatestvérei ugranak fejest egy könyvekkel telt medencébe: **GYERE BE! OLVASNI JÓ!**

A harmadik visszatérés már csak a mű vége felé következik, amikor is eljön a nagy leszámolás ideje. Itt megint csak egy félig valós, félig lázálomszerű képnek lehetünk tanúi, ámátor ezúttal a hátsó bejáraton át a belső katalógusok világába tehetünk egy kis kirándulást. Ez a rész már nem annyira részletező, hiszen a hangsúly nem a környezeten van, hanem az önmagáért és szeretteiért küzdő ember és az idegen szörnyeteg harcán.

S hogy mi lesz e küzdelem végső kimenetele? Nos, kedves olvasó, az én feladatomban nem abban áll, hogy ezt eláruljam. Képességeimhez híven megpróbáltam bemutatni az idevágó részeket, a többi már nem rajtam múlik. A sötétség megvár. Türelemes. De mi haladjunk tovább.

A Mélyúr

Manapság már tagadhatatlanul az irodalom részévé váltak az oly sokáig mosztohán kezelt fantasztikum műfajai. S bár még csak néhány mű és írója került be a magas irodalom körébe, mindenesetre az igényes fantasztikum jóval nagyobb értéket képvisel, mint a ponyvairodalom sok darabja – melyekből tizenkettő egy tucat –, kezdve a szerelmes füzetektől a csapnivaló krimikig. Természetesen a fantasztikum irodalmában is jócskán vannak olyanok, melyek bizony alatta maradnak egy bizonyos színvonalnak. Ezek azonban remélhetőleg gyorsan eltűnnek a társadalom szüllyesztőjében, s az emberek érdeklődése a klasszikus, igényes művek felé fordul.

E műfaj gazdag irodalmából jelen esetben csak egyetlen művet szeretnék kiemelni. E könyv címe *Harlekin*, írója pedig Ian Watson. Művei valahol a sci-fi határmezsgyéjén lavíroznak, világát a 40. évezredbe helyezte előre, s az ún. „dark ghotic” stílus képviselője. S bár a távoli jövőben járunk, az univerzumot részben meghódító emberiségre olyan veszélyek leselkednek, amelyekre még álmában sem számított. Ebben a rideg világban egy mindenható (bár egyesek szerint bomlott elméjű, hasadt személyiségű) Istencsászár uralkodik immár vagy tízezer éve. A hipertérben démonok tanyáznak, az emberi fajnak folyamatosan küzdenie kell az *orkok*, a *tyranidák* és a *génorzók* mindent előzőnlő hordáival szemben. A vég nélküli pusztulás és pusztítás apokaliptikus világegyeteme ez. Nos, ebben a sötét világban is léteznek könyvtárosok, bár nem egészen olyanok, amilyenekre számít az ember. A sötét univerzumban, az űr mélyén sodródó „erődrendházakba” bekerült „könyvtáros testvérek” különlegesen képzett, nagy tudású, „pszí energiát” használó elitkatonák, akik az űrgárdistákat, birodalmi egységeket támogatják a véresebbnél véresebb csatákban.

Emellett az egyik könyvben feltűnik a baljós „Fekete Könyvtár” is: *„hatalmas rézveretes, lepecsételt, idegenek által teleírt kötetek. Ósi könyvek. Bonyolult jelek, láncsal összekapcsolt lapok. Démoni rajzolatok és ábrák. Szavak, melyek megoldvasztják a szemet, hogy az agy ne foghassa fel jelentésüket. Ébenfekete, labirintusszerű járatok, sötét csarnokok... és termek. Fénylő, foszforeszkáló könyvekkel teli helyiségek. Az iszonyatos archívumot őrző, immatériumból való vigyázók...”*¹³ De ez a könyvtár a hipertér mélyén található, azzal összefonódva, hogy rejtve maradjon az illetéktelen behatólóktól. Milliónyi kötetében pedig ott rejtőzik minden tudás, amit az emberiség valaha is áhított megszerezni.

Árnyék nélkül

Tény, hogy a magyarországi könyvpiacra nem igazán van jelen a japán szépirodalom, a japán regény. Pedig a szigetország az irodalom terén is rendelkezik legalább olyan hagyományokkal – régi keletűekkel és újakkal is –, melyeket méltán tartanak számon a nagyvilágban is. Az új japán írógeneráció nemzetközileg is kiemelkedő képviselője Murakami Haruki, akinek különleges hangulatú és hangvéte-lű írása, a „Világvége és a keményre főtt csodaország” annak idején megkapta az év legjobb regényének járó Tanizaki-díjat.

Most pedig egy rövid, ám erőteljes utazás veszi kezdetét, mely a tudat alatt és fölött egyaránt tartogat meglepetéseket. Egy utazás Csodaországtól Világvégéig és vissza. Nem árt tehát erősebben kapaszkodni.

A történet

Ahhoz, hogy a képek valamelyest könnyebben értelmezhetőek legyenek, muszáj néhány szót szólni a történetről is, mert hiszen ez az egész magva és kerete egyben.

A regény két, egymással fura viszonyban álló térben és időben játszódik. Az egyik világ a modern Tokió „megapolisza”, mely hangulatában, fejlettségében, zsúfoltságában a „William Gibson-féle cyberpunk” életérzéshez és stílushoz hasonlítható. Itt él és dolgozik a főszereplő fiatal férfi, aki foglalkozását tekintve

„numerátor”, egy az agysebészet útján „képzett” adattitkosító szakember. Ebben a világban óriáscégek, legitim és kevésbé legitim szervezetek küzdenek a mindennél többet érő információkért, legyenek azok bármilyen természetűek. Egy ilyesfajta „adatháborúba” keveredik hősrünk is, akinek fejében értékes kutatási eredmények rejtőznek, s bizony egyik fél sem áll bevetni különféle trükköket ennek megszerzése érdekében.

E fejezetek ritmusa gyors, bár néha a végletekig részletező – talán így válik élet-szagúvá az egész –, néha pedig furcsa a lényegesebbnek érződő területek felett nagyvonalúan elsikló stílusa. Hanghordozása általában kemény, amit csak néha old fel egy kis szarkasztikus humorral. A személyek névtelenek, csak a nagy „egységek”, ellenfelek kapnak nevet, úgymint a „Rendszer”, a „Gyár”, a „Setétek” stb.

A másik sík egy különleges város, Világvége, ahová csak érkeznek olykor emberek, de elmenni onnan senkinek sem lehet. Az utcákon békés egyszarvúak bóklásznak, a lakókat pedig megfosztják az árnyékuktól. Ide érkezik meg az elbeszélő is emlékek fakó, halovány sejtelmével egy másik életéről, egy másik világról. Ez a megézés űzi, sarkallja, hogy ismerje meg a várost, lázadó árnyéka pedig szökésre buzdítja.

A sors csak lassan hömpölyög, ahogy a történet is a Világvége fejezetekben. Az egész valamilyen mélységes mélabú, végtelen nyugalom, értelem- és érzelmenélküliség hatja át. Akár a tiszta szellem kiindulópontja is lehetne, de nem az.

S hogy mi köti össze a két világot, s mivégre látjuk vagy inkább sejtjük a párhuzamot e két pólus között, az itt és most nem fog kiderülni. Elvégre nem mesélő vagyok, csupán tárlatvezető...

A könyvtár – az egyik

Sajnos nem tudom, hogy milyenek a valóságban a tokiói könyvtárak. Vagy milyenek voltak, hiszen a fenti regény 1985 körül íródott. Nem meglepő azonban, hogy már akkor milyen képet festett le az író a közeljövő könyvtáráról, ismerve a japánok tudományos és technikai, technológiai újításait és azok rohamléptékű fejlődését. Mindenesetre bizonyos, hogy a nyolcvanas években a japán könyvtárakban is megtalálhatóak voltak a cédulakatalógusok, kölcsönzőcédulák, kölcsönzőjegyek, mint ahogy utal is rá Haruki a főszereplő gondolatait, emlékeit idézve.

A közeljövő könyvtára vizont, ahová a numerátor bemege (e könyvtár közelebből nincs megnevezve, egyszerűen csak „betértem a közeli könyvtárba” gondolatssorral fűzi a történetbe, és sajnos sem a külső, sem a belső térről nem kapunk leírást) bizony már a mai, modern technológiát idézi, futurisztikus elemekkel átszőve. Természetesen ez a technológia még közel sincs annyira jelen a mai könyvtárakban, mint ahogy az netán elvárható lenne. De ez már egy másik történet.

E tokiói könyvtár olvasószolgálatánál ülő, „hosszú hajú, vékony könyvtárosnő” a főhős kérését számítógépbe írja be, azután a képernyőn megjelenő adatokat fényceruzával törli, rendezi, majd végül a kapott címeket kinyomtatja, és átadja a numerátornak.

A könyvtárba beiratkozott olvasó egyszerre három dokumentumot kölcsönözhet (ami eléggé meglepő, és igencsak kevésnek tűnik, szemben például a magyarországi gyakorlattal, ahol általában 6–15 dokumentum között változik az egyszerre kikölcsönözhető dokumentumok száma). Főhősünk kilenc cím közül választhat, amelyek között egy atlasz is található, ez azonban nem kölcsönözhető, mivel „egy

népszerű sorozat darabja". Numerátorunk természetesen ezt szeretné kikérni, s némi rábeszélés után sikerül is neki egy napra elvinnie, a könyvtárosnő jutalma pedig egy dupla tölcséres, pisztácia-mokka, Baskin–Robbins jégkrém! Természetesen szigorúan csak a hála jeleként!

De hogy a könyvtárosnőről is essen némi említés, a történet folyamán a főhős még találkozik vele, s kiderül róla egynéhány furcsaság is, például hogy gyomortágulása van, s így annyit eszik, mint egy kisebb elefánt, mégsem hízik el tőle. Szegény numerátorunkat is „kieszi” tartalékaiból, mikor az újabb könyveket kérve meghívja magához vacsorára...

Képesítéséről is megtudhatunk egyet s mást. *„Nekem is megvan a magam végzettsége. Persze én a sor végén vagyok csak. A raktári adatokat betáplálom a gépbe, kikeresem a tájékoztatásnak, ami kell, megnézem, hogy bent van-e a kötet – ennyi. Meg számolni is tudok a géppel... az egyetem után két évig számítógép-kezelői szakiskolába jártam.”*¹⁴ Nos, ehhez lenne éppenséggel hozzáfűznivalóm... De nézzük meg a másik falat is, ahol a Világvége vár.

A könyvtár – a másik

A Világvégén könyvtárosnak lenni nem könnyű és meglehetősen furcsa feladat. Mert bár a könyvtárban dolgozik (természetesen ez a könyvtár sem szokványos, de erről majd később), feladata a régi álmokat olvasni. Ezért álomfejtőnek hívják, s hogy tudását minél inkább kihasználja, szemére jelet tesznek, amely bár érzékeny lesz a nappali világosságra, de érzékenyebben olvashatóak vele az álmok.

A feladat egyszerű: *„este hattól tíz–tizenegyig álomfejtés. A többi időt avval tölti, amivel akarja.”*¹⁵ A feladat helye pedig a könyvtár.

Senkit ne téveszten meg a név. A könyvtár maga *„más házaktól semmiben sem különbözik, szokványos köépület. Nincs rajta semmi felirat vagy egyéb könyvtári jelleg. Fala szeszinű, fakó, teteje alatt keskeny eresz, viszont a rácsok és a faajtók akár egy gabonaraktáré.”*¹⁶ A belső tér is csak annyiban utal könyvtárra, amennyiben egy, a hatalmas váróterem nagyságú teremben árválkodó kölcsönzőpult és egy nagy állóóra utalhat. Ilyen „barátságos” környezetben kell nap mint nap álmokat kiolvasni.

S hogy miből? A dokumentumok egyszarvú koponyák. Azoknak az állatoknak a csontjai, melyek élő példányai a városban ballagnak fel s alá. Ezek a koponyák őrzik a régi álmokat. Egy hátsó raktárban pedig úgy ezer-kétezer darab fekszik csendesen a polcokon.

Az álomfejtés elég fárasztó procedúra. Egy éjszaka alatt öt-hat darabbal végez a főhős. A csontokból kiáradó fénysugarak, képsorok, látomások labirintusa kellő összpontosítást igényel. Szerencsére azonban mellette van egy fiatal lány, egy könyvtárosnő, aki segít neki, ellátja őt, ételt főz, befűti a helyiséget, rendezi a megfejtett álmokat.

S hogy kit érdekelnek a kiolvasott régi álmok? Senkit. Ebbe a könyvtárba rajtuk kívül senki más nem jár. A régi álmokon, az áporodott, poros levegőn, egy régi-módi vastüzelésű kályhán, az órán és a pulton kívül ninesen itt más semmi...

Nincsenek katalógusok, nincsenek jelzetek, nincs olvasószolgálat, nincs információszolgáltatás, nincs semmi sem.

Mert az álomfejtés során a felszabaduló képek eltávoznak a nagy semmibe. A koponyákban őrzött emlékek nem mások, mint az itt élő emberek elméi, szédá-

rabolva, összekeverve és eltávolítva, hogy a teljes személytelenség tökéletessége létrejöhesse. Elvgre ez a Világvége...

Az Univerzum és ami azon túl van

A Világvégén tett kiruccanás után végre megérkeztünk az Univerzum Könyvtárába vagy inkább a Könyvtár Univerzumába...

De mit is lehet hozzátenni magához az Univerzumhoz? Igazából semmi különöset. Legfeljebb egy más szemszögből is leírhatja az ember, de az eredmény mindig ugyanaz marad. Még akkor is, ha mindenkinek saját Univerzuma van. Mert van, az biztos. Hogy nem talált még rá? Itt az ideje megkeresni!

Ilyen kereső ember volt Jorge Luis Borges is, a világhírű argentin elbeszélő, költő és esszéíró is, aki vak emberként csodálatosabb belső látással rendelkezett bárki másnál. Írásba foglalt látomásai különlegesek, méltán sorolhatóak a Poe és Kafka megalapozta út egyenes folytatásai közé. Akárcsak e fent említett írók műveiben, úgy Borges novelláiban is megjelenik – a briliáns elme csillogása mellett – a misztikus, a sejtelmes, a groteszk. Az önmagán és talán a mindenén túlmutató, a „valami” mögött megbúvó szellem, szellemisség.

Ilyesfajta szellemisség kinyilatkozása a „*Bábeli könyvtár*” című elbeszélése is. Prófécia az Univerzumeről, mely maga a Könyvtár, a végtelen tudás tárháza. S mint ilyen, rengeteg gondolatot ébreszt az emberben, ezek azonban csak nehezen önhetőek formába. Már csak azért is, mert miután elgondolkodunk dolgokon, ráébredünk, hogy mindaz már le van írva vagy itt, vagy másutt. Nem hiszik? Hát jó...

Az Univerzum formáját tekintve mint egy óriási, határtalan kaptár, szabályos hatszögű szobákból áll. Ezek közepén alacsony korlát határolta szellőzőaknáknak vannak. A szobák beosztása egyforma, ami azonban nem a monotonitást szolgálja. Sokkal inkább egyfajta rend felé való törekvést, a számok misztikáját erősíti. Mert minden hatszögben négy falon öt-öt polc található. A polcok mindegyikén harminckét azonos külsejű, magasságú könyv van. A helyiséget két állandó és elégtelen fényű lámpa világítja be. A szabadon maradó két falon ajtók, melyek apró előtérbe nyílnak. Innen újabb ajtó vezet a következő hatszögbe, valamint két kicsiny helyiségbe juthatunk: az egyik amolyan alvófülke, a másik illemhely. Ebben az előtérben található a csigalépcső is, mely vég nélkül kanyarog „*a távoli mélység és távoli magasság felé*”.¹⁷ Az ajtók, melyek egyik szobából a másikba vezetnek, valószínűleg nem egymással szemben vannak, hiszen ha így lenne, akkor csak egyetlen vonalban lévő, felfelé és lefelé kiterjedő hatszögek sorát kapnánk. Ez a tény nincs kifejtve az írásban, de biztosabb úgy értelmezni, hogy az ajtók esetleges elrendezéseik, így meglehet, hogy egy szomszédos szobába csak számos más szobán keresztül, emeleteken leereszkedve vagy felmászva juthatunk el.

A Könyvtár – s ezáltal az Univerzum – kezdetektől fogva létezik. Könyveiben – melyek mindegyike négyszáztíz oldal, oldalanként negyven sorral és soronként nyolcvan betűvel – a mindenség összes lehetséges tudása ott található. S bár az írások szerint az ortográfiai jelek száma mindössze huszonöt – s ezt a számot az ábécé huszonkét betűje, a pont, a vessző és a szóköz adja –, mindezen jelek összes kombinációja előfordul, akár hordoz értelmet, akár teljesen értelmetlennek tűnik. Megfelelő értelmezés kérdése az egész. S az ebből fakadó a tény, hogy így a

lehetőségek száma, a határtalan Univerzumhoz képest s azzal látszólag ellentétesen véges, az az egyszerű megállapítás oldja fel, miszerint „a *Könyvtár határtalan és periodikus*”.

S hol itt az ember? Nos „ez a tökéletlen könyvtáros vagy a véletlen, vagy a rosszakaratú demiurgoszok műve”. Mert a Könyvtár az emberi szellem dicső és alantas létezése nélkül is maradandó, élő egység. Magamagának teljes tökéletesége, még akkor is, ha mi gyarló elmével olykor tökéletlennek látjuk is.

Hiába a nyelvek sokasága, hiába a barbár pusztítás hatalma, hiába az elkeseredett kutatás az Igazolások után, az Univerzum-Könyvtár mindig is az marad, ami volt: „*hatszögű galériák mindenütt jelenlévő és örökös rendszere*”, „*kenyér*” (mint testi és mint elvonatkoztatott szellemi táplálék) vagy „*piramis*” (a teljesség, a felfelé, a tökéletesség felé való törekvés szimbóluma).¹⁸

No persze azért jelen van a Könyv Embere is, a misztikus, megvilágosodott, isteni tökéletességre szert tett könyvtáros (talán Buddha?), akit sokan sokféleképpen és sokfelé keresnek, keresnek ma is. Talán mert irigyek, s talán mert nem a lemondásra törekszenek, nem találják a szent hatszöget. Mert talán a tanításokat sem pont úgy értelmezik, ahogy kellene...

S hogy mi marad a végére? Az emberi faj kihal, mert ami véges, talán pusztulásra ítéltetett, de a szellem fennmarad, ahogy a Könyvtár is, romlatlanul, tisztán. Minden a Mindenségben. Az Univerzum Nagy Könyvtára. A Nagy Könyvtár Univerzuma. Miraculum miraculorum.

Befejezés

Mint az bizonyára érezhető volt, az irodalom könyv- és könyvtáros-ábrázolásai a legtöbb esetben meglehetősen elvontak. Az olyan kérdésekre, mint hogy mennyire felelnek meg az írásokban feltűnő könyvtárosok jellemei a valóságnak; vagy hogy a megjelenő könyvtárak mennyiben hasonlítanak, illetve különböznek a mi világunk intézményeitől, nehéz feleletet adni. Ezeket az összehasonlításokat mindenkinek magának kellene elvégezni, mert ahány olvasat, annyiféle értelmezés kerülhet felszínre az egyes művek kapcsán. Ezért igyekeztem kiemelni azokat a momentumokat, amelyek az összehasonlítás alapjául szolgálhatnak. Ezek alapján kicsit talán már könnyebb elindulni.

Érdekes módon igazából az írók többsége sem törekedik arra, hogy kiforrott, elmélyített jellemmel ruházza fel könyvtárosát. Sokkal inkább megmarad különös, különleges, távoli szemlélőnek, hatalmas tudásával, érett bölcsességével, aki csak ritkán cselekszik. Ilyen szempontból személye leginkább a Föld-elemhez válik hasonlatossá, amely csak ritkán mozdul, de akkor hatalmas változások veszik kezdetüket.

A könyvtár mint építmény, mint intézmény már jobban betölti azt a funkciót az irodalomban, amit joggal elvárhatunk tőle. De számos példát láthatunk, hogy a könyvtár emellett számos különleges, misztikus eseménynek is helyszíne lehet. Sőt akár a teljes univerzummá nemesedhet át, vagy éppen a Mindenség egy manifesztációjának tekinthető.

Képzelt nélkül képet festeni elég nehéz. És ha e műveket képeknek tekintjük, akkor a szabad fantázia oly korlátlanul csapong, mintha a világi dolgok minden

nyűgétől szabadulni akarna. Ekképp válik el élesen az esetek többségében a valóságtól. Hogy mégis valódinak hasson vagy annak érezzük, nem kell más, csak egy-két gondolat, némi vágy, kis elmerengés. Mert megeshet: ha egyszer lapozunk egy könyvben, a túloldalon megtalálhatunk mindent, amit addig kerestünk.

Mіндеzen túl azonban nekünk mégis marad minden úgy, ahogy ismerjük. Esetleg úgy, ahogy elképzeljük. A szerencsésebbeknek pedig úgy, ahogy megálmodják. Ha marad még az embereknek ideje álmodni. Vagy olvasni, netán betérni egy könyvtárba. Én a régmúlt korok dicsőítője vagyok. S félek, hogy lassan minden elveszik a „szupersztrádák” útvesztőjében. Én maradok. És búcsúzom.

A viszontlátásra.

JEGYZETEK

- 1 Csapodi Csaba–Tóth András–Vértessy Miklós: Magyar könyvtártörténet. Bp. : Gondolat, 1987. 434. p.
- 2 Tasnádi István: Kokainfutár – Drámák. Bp. : Osiris – Bárka, 2000. 161. p.
- 3 Eco, Umberto: Bábeli beszélgetés – Minimálnapló. Bp. : Európa K., 1994. 108. p.
- 4 Eco, Umberto i. m.. 110. p.
- 5 Szív Ernő: Hogyan csábítsuk el a könyvtáros kisasszonyt? Pécs : Jelenkor Kiadó, 1997. 39. p.
- 6 Eco i. m. 593-594. p.
- 7 Eco i. m. 90. p.
- 8 Uo.
- 9 Eco i. m. 91-92. p.
- 10 Eco i. m. 254. p.
- 11 Ráth-Végh i. m. 122. p.
- 12 King, Stephen: A napkutya – 3 és 4 perccel éjfél után. Bp. : Európa K., 1996. 19–27. p.
- 13 Watson, Ian: Harlekin. Szeged : Szukits Kvk., 1998. 277. p.
- 14 Murakami Haruki: Világvége és a keményre főtt csodaország. Bp. : Európa K., 1998. 104–105. p.
- 15 Murakami Haruki i. m. 43. p.
- 16 Uo.
- 17 Borges, Jorge Luis: A titkos csoda. Bp. : Európa K., 1986. 101. p.
- 18 Borges i. m. 103–111. p.

Dégi Zoltán

Könyvtár az internet szép új világában

Karrier

Bevezetésként szeretnék megismertetni Önökkel egy rövid történetet, amelyet a minap egy barátómtól kaptam e-mailben.¹

Egy munkanélküli jelentkezik a Microsofthoz takarítói állásra. A munkaiügyi behívja, elbeszélget vele, és teszteni, tud-e padlót söpörni, felmosni. Ezután azt mondja:

– Oké, fel van véve. Adja meg az e-mail címét, ahova elküldhetem a szükséges formanyomtatványokat és a munkakezdés dátumát.

A munkanélküli reménytelenül elmondja neki, hogy nincs számítógépe, ennél fogva e-mail címe sincs. A munkaiügyi azt válaszolja, hogy akkor sajnálja, de mivel nincs e-mail címe, virtuálisan nem is létezik, és ha nem létezik virtuálisan, akkor nem tudja felvenni.

A munkanélküli kijön, nem tudja, mihez kezdjen 10 dollárral a zsebében. Végül bemegy egy boltba, vesz egy láda paradicsomot, és házról házra járva eladja, így két órán belül megduplázza a tőkéjét. Az összegyűlt pénzből újra paradicsomot vesz, ismét házaknál adja el, s megvan az újabb duplázás.

Öt év elteltével a hajdani munkanélküli az USA legnagyobb élelmiszer-kereskedelmi láncának tulajdonosa. Egy interjú alkalmával a riporter elkéri az e-mail címét, ahova a kész anyagot elküldheti ellenőrzésre. Amikor meghallja, hogy nincs, meghökkenve kérdezi a milliomost, hogyan juthatott el idáig e-mail cím nélkül?

Emberünk mosolyogva azt válaszolja:

– Ha lett volna e-mail címem, akkor ma takarító lennék a Microsoftnál.

A tanulság: az internet nem oldja meg az életed. És... ha megkapod ezt az e-mailt, valószínűleg közelebb vagy a takarítóhoz, mint a milliomoshoz.

Régóta foglalkoztat a számítógépek és az internet rohamos terjedése. Úgy gondolom, a számítógépek eddig is rendkívül nagy hatással voltak a könyvtárak munkájára, az internet térhódítása azonban milliónyi új lehetőséget tár elénk. Gondoljunk csak az elektronikus könyvekre, az információörögzítés és -továbbítás mennyi új lehetőségére.

Be kell vallanom, hogy az internet teljesen lenyűgöz. Szinte hihetetlen, hogy egyetlen mozdulattal a világ legeldugottabb falujába is eljuthatok, beszélhetek

bahamai, új-zélandi vagy akár alaszakai emberekkel (mindegyikre volt már példa), ugyanakkor megrémít az a mérhetetlen információtömeg, ami a világhálón kering.

Hogyan lehet mindezt kordában tartani? Milyen hatással lesz ez az információáradat az emberekre? Képesek leszünk-e élni, dolgozni az egyre gyorsuló világban?

Milyen hatása van az internetnek a könyvtárakra – elsősorban a használhatóságra? Lépést tudunk-e tartani? Hogyan változnak meg a könyvtárak szolgáltatásai?

És ha ennyi időt töltünk „szörfözéssel”, jut-e időnk olvasni? Van-e helye, szerepe életünkben a könyveknek?

Ezekre a kérdésekre kerestem a választ.

Globális információs társadalom

Globális információs társadalomban élünk. Az információáramlásban való eligazodásban a könyvtár lehet a legmegfelelőbb partnere korunk emberének.

Ma már nyilvánvaló, hogy az internet olyan eszköz, amely az eddig megismert kommunikációs és információs eszközökhöz képest különösen alkalmas az információ és ezen belül is a gyakorlati tudás közvetítésére. Olyan hatalmas információs bázis áll rendelkezésünkre, amelyet egyetlen könyvtár sem lenne képes rendelkezésünkre bocsátani. Egy probléma megoldása csupán néhány kattintásba kerül, látványos és színvonalas oldalak ezrei kínálják a legérdekesebb és legfrissebb tudásanyagot.

Mégis, a sok pozitívum mellett milyen érvek szólnak ellene?

Először is nem tudhatjuk, hogy ki van a „másik oldalon”. (Ha pl. öt ember nőnek vallja magát a neten, akkor abból minimum egy férfi.)

Mivel bárki bármit feltehet az internetre, nem lehetünk biztosak abban, hogy mindenkor hiteles információ birtokába jutunk a böngészés során.

Egyre több a magányos „netfüggő”, aki a virtuális világba menekül a valós világ problémái elől.

A kommunikáció elembertelenedik. Az internetes chat-csatornák és e-mailek rövidítés-tengerében és szlenghasználatában eltűnik a szép stílus és a gazdag szókincs. Egyre nehezebben fejezzük ki a gondolatainkat kerek, egész mondatokban.

A mai kor embere komoly problémák előtt állhat: hogyan igazodik el az interneten fellelhető információk rengetegében, hogyan találja meg azt, ami éppen fontos, érdekes számára.

A XXI. század elején teljesen megváltozott környezetben kell működni a könyvtáraknak.

Az információs piacon a könyvtár szolgáltatásainak átszervezésével veheti fel a versenyt a piac más szereplőivel. Ehhez ki kell használnia a hálózat adta lehetőségeket. Bővítenie kell a szolgáltatások körét az elektronikus információk, dokumentumok szolgáltatásával, meg kell jelennie az interneten, vagyis az információs piac aktív résztvevőjévé kell válnia. Reklámoznia kell önmagát és szolgáltatásait, hogy minél több lehetséges felhasználóhoz jusson el. Ki kell használnia a digitalizálás adta lehetőségeket, és állományának legértékesebb darabjait megmutatni a világnak, illetve a leginkább igényelt szövegeket elérhetővé tenni a használók számára.

A nemzeti könyvtárnak élen kell járnia a jövő könyvtára felé mutató változtatások terén. Támogatnia kell a könyvtári rendszer más tagjait kezdeményezéseikben, melyek arra irányulnak, hogy a könyvtár megfeleljen a XXI. század követelményeinek. Ennek egyik legszebb példája a Magyar Elektronikus Könyvtár, amely 1994 óta van jelen az interneten.

A MEK-ből indult ki a MIT-HOL on-line referenz szolgáltatás 1999-ben, amely 2001 óta LibInfo néven országos projekt lett, és az OSZK Tájékoztató Osztálya koordinálja országos konzorcium keretében.

Ha megvizsgáljuk a kérdéseket és az arra adott válaszokat, megfigyelhetjük, hogy az internet-könyvtáros általában a hagyományos és az elektronikus eszközöket egyaránt igénybe veszi a válasz összeállításához. Ez a fajta tájékoztatás hasznos lehet a könyvtárak számára, mivel eloszthatja azt a hitet, miszerint az internet korában nincsen szükség a könyvtárakra, hiszen a világhálón minden információ megtalálható.²

A digitális könyvtár célja hasonló a hagyományos, papíralapú könyvtáréhoz: a dokumentumok gyűjtése, megőrzése és szolgáltatása. Magyarországon a Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ képviseli a digitális könyvtárat, amely azzal a céllal jött létre 1999-ben, hogy részt vegyen a magyar kulturális örökség digitalizálásában, és az internet segítségével elérhetővé tegye a műveket itthon és külföldön egyaránt.

Felsőoktatási könyvtárak

Főiskolai hallgatóként azt hiszem a legfontosabb kérdésem az lehet: milyen jövő vár a magyar egyetemi, főiskolai könyvtárakra? Fel tudjuk-e venni a versenyt a „haladó nyugattal”, ahol napi 24 órában áll a hallgatók rendelkezésére a teremnyi felhasználói számítógép? A XXI. század elején az egyetemi könyvtárnak a legkorszerűbb számítógépes szolgáltatások műhelyének kell lennie, segítve mind a hallgatók, mind az oktatók munkáját.

„A hallgatók igénye a szinte nonstop könyvtárhasználat. Számukra az esti, éjszakai órák, a szombat, vasárnap és ünnepnapok a legjobban hasznosítható idők. A felsőoktatási könyvtár nyitva tartásának a lehető legrugalmasabban kell alkalmazkodnia ezekhez az igényekhez. Vizsgaidőszakban a legtöbb könyvtár késő estig tart nyitva, de több egyetemen folynak már kísérletek a 24 órás nyitva tartással is. A technika sok segítséget nyújt ehhez, hiszen léteznek önkiszolgáló kölcsönzési és könyvvisszavételi eszközök, a számítógépes adatbázisok önállóan, segítség nélkül, sőt távolról is használhatók. Megfelelő biztonság intézkedések mellett a könyvtár bizonyos szolgáltatásai tehát akár könyvtárosok jelenléte nélkül is működhetnek. A trendek mindenképpen abba az irányba mutatnak, hogy meg kell találni a folyamatos hozzáférés módjait az alapvető szolgáltatásokhoz”- írja Varga Katalin a Kézikönyvben.³

Igen, a trendek ebbe az irányba mutatnak, de ez – azt kell mondanom: sajnos – nem gyors, nem általános folyamat. legalábbis idehaza nem. Személyes tapasztalataim azt a lehangoló képet mutatják, hogy a felsőoktatási könyvtárak elmaradnak a hallgatói elvárásoktól. Több egyetem hallgatóival folytatott beszélgetéseimből azt a szomorú következtetést szűrtem le, hogy nem mindig a pénzihiány

az oka a hallgatók elégedetlenségének. Többen említették a számukra bonyolult katalógus- és keresőrendszereket, amelyeket könyvtáros segítség nélkül nem tudnak igénybe venni, a sokszorosítás nem zökkenőmentes, és a nyitva tartással is akadnak gondok.

Persze tudom: a felsőoktatási könyvtárnak az is feladata, hogy megtanítsa a hallgatókat az önálló információszerezés módjaira, és rá kell kényszerítenie őket az önálló munkára. Úgy azonban, hogy előbb eligazítja őket, hogyan használhatják hatékonyan a rendelkezésükre bocsátott eszközöket.

Könyvtári jövőképek

Amikor a kilencvenes években megpróbálták definiálni a könyvtár helyét a tudástársadalomban, a következő válaszok születtek:

- a könyvtár meghal – nincs létjogosultsága az internet korában, eljárt felette az idő;
- interaktív hely lesz – ahol multimédia számítógépek helyettesíteni fogják a könyveket;
- kulturális műemlék lesz a könyvtárból – ahol a régi korok „leleteit”, a könyveket őrzik, mivel a könyvtár nem tud megfelelni a digitális kor kihívásainak;
- a könyvtár szolgáltatásait csak azok vehetik igénybe, akik képesek megfizetni az árát. vagy;
- bárki olcsón hozzáférhet, de keveset tud nyújtani;
- visszatérünk az otthoni könyvtárszobákhoz.⁴

Hogy ezek közül melyik valósul meg? Tény, hogy a könyvtáraknak nehéz lépést tartani az információs technológia fejlődésével, de lépést tartanak, amennyire erejükből telik. Tény, hogy a fiatal generáció, az információs kor generációja többre értékeli a világhálón keringő információhalmazt, mint a kézi-könyveket, lexikonokat, enciklopédiákat.

A harmadik évezred elején az információs társadalom egyik fontos kérdése, hogy túléli-e egyáltalán a könyv a digitális kor kihívásait. Marshall McLuhan negyven éve írt, nagy vitákat kiváltó munkájában megállapította, hogy a Gutenberg-galaxis a végéhez ért. A nyomtatott dokumentumok felett eljárt az idő; az elektronikus médiumok átveszik a könyv helyét.

Vajon a jövő társadalma a könyvek vagy a képernyő mellett teszi le a voksát?

Napjainkban az elektronikus könyv térhódítása szinte megállíthatatlan. E-könyveket vásárolhatunk erre szakosodott könyvesboltokban vagy a hálózaton lévő virtuális könyvpiacokon. A szépirodalomtól az ezoterikán át a képregényekig, a meséktől a szerepjátékos könyvekig minden megtalálható az e-könyvek soraiban. A letölthető e-könyvek ára nagyjából megegyezik a hagyományos puhakötésű könyvek árával vagy valamivel alacsonyabb annál.

Az e-könyvnek azonban vannak hátrányai is.

Próbáljunk meg fél óránál többet olvasni az e-könyv képernyőjéről: a legkevesebb, hogy megfájdul a fejünk. Az e-könyvvel nem sétálhatunk a kertben, nem jegyzetelhetünk a margóra – hacsak nem a legfejlettebb, legújabb és ennél fogva

legdrágább, tenyérben elférő zsebcpc-t sikerült beszerezniük –, nem hajthatunk számfűtet, megjelölve a helyet, ahol tartunk. Az e-könyvet nem lehet kávéfoltosan kölcsönadni, és nem lehet a sarokba dobni elalvás előtt.

Ahogy az információs világ egyre növekszik, úgy válnak egyre fontosabbá a „régimódi”, papírra nyomtatott könyvek. A digitális kor embere, miközben használja az információs technológia legújabb fejlesztéseit, egyre inkább ragaszkodik a hagyományokhoz és az elmúlt korok talán legjelentősebb „találmányához”, a nyomtatott könyvhöz.

Talán nosztalgia, talán a génjeinkbe kódolt ezeréves íráskultúra az oka.

Vagy talán a félelem a világháló folyamatos növekedésétől, az információ mindent elsöprő áradatától, miután a világhálózaton bármilyen témában bárki bármit közzétehet. A világon élő több mint hatmilliárd ember potenciálisan több mint hatmilliárd (!) honlapot jelent.

Úgy érzem, hogy az információs technológiák hasznosítása a könyvtárakban szinte „létszükségletté” vált az elmúlt években, ám nem szabad megfeledkezni a hagyományos könyvtári szolgáltatásokról sem. Rá kell mutatni, hogy a hálózaton keringő információ néha kevesebb, mint a könyvekben létező. Továbbra is fenn kell tartani az olvasóvá nevelés hagyományát, újra meg kell szeretetni a könyveket az olvasókkal.

Hiszem, hogy mindig lesznek könyvek, amelyeket egy kényelmes fotelban olvashatunk, és mindig lesznek könyvtárak is, amelyek összegyűjtik, megőrzik *Őket*.

JEGYZETEK

- 1 Köszönet Kovácsik Mónikának minden segítségért.
- 2 Szili Erika: *Tapasztalataim a MIT-HOL működésével kapcsolatban*. = 3K. 2001. június, 17–21. p.
- 3 *Könyvtárosok kézikönyve. 3. köt. szerk. Horváth Tibor, Papp István*. Budapest: Osiris Kiadó, 2001. 149–150. p.
- 4 Beély Gábor: *A könyvtár jövője – a jövő könyvtára*. = Iskolakultúra. 2000. 4. sz. 51–56. p.

Maneszkó Krisztina

Gondolatok a repertóriumkészítésről egy helyismereti cikkbibliográfia kapcsán

Ha valaki sajtórepertórium készítésére adja a fejét, valószínűleg számolnia kell azzal, hogy munkáját „speciálisnak” (finoman szólva), őt magát pedig valamilyen mértékben szakbarbárnak fogja tartani a külvilág. Pedig a repertóriumkészítés (mint általában a bibliográfiák összeállítása) számos különböző szakterület szempontjainak és eredményeinek „összecementálását” igényli. Másképpen fogalmazva: a repertórium több ismeretkör metszéspontján helyezkedik el. Feltételezi a jártasságot a repertórium műfajával kapcsolatos kérdésekben, megkívánja a feldolgozandó periodikumok szerepének és forrásértékének ismeretét, az általános tájékozottságot a sajtótörténetben és a szóban forgó korszak történelmében, valamint – tematikus repertóriumok esetén – azt, hogy összeállítója a kiválasztott témában is legyen otthon. Ráadásul az sem árt, ha a különböző ismeretkörök eltérő elméleti és gyakorlati szempontjait összhangba, de legalábbis egyensúlyba tudja hozni a munka során.

A műfaj kérdőjelei

A repertóriumkészítésre, illetve a helyismereti tárgyú sajtóközlemények feltárására nézve a szakirodalom sem tud (talán szerencsére) pontos szabályokat megfogalmazni. Horváth Tibor arra hívja fel a figyelmet, hogy „nem lehet dogmákat bibliográfiáknál előírni”.¹ Bényei Miklós szerint is talán a sajtóanyag feldolgozása az a téma, amelyről a legtöbbet vitatkoznak a helyismerettel foglalkozó hazai szakirodalomban. „A dilemmák feloldására még nem sikerült általánosan elfogadott és alkalmazható módszert találni: valószínűleg nincs is ilyen egyedül üdvözítő módszer, legfeljebb követendő szempontok, irányelvek fogalmazhatók meg...”²

Úgy tűnik, hogy ezek az irányelvek lényegében két alapelvekre vezethetők vissza: egyrészt az olvasók, a kutatók szakmai igényeit maximálisan ki kell elégíteni, másrészt értelmesen és hatékonyan kell megtervezni és megszervezni a feltáró munkát. Tehát segíteni a kutatást, elébe menve az igényeknek, de az ésszerűség és a gyakorlati szempontok szabta határokon belül. (Persze aligha van szolgáltató tevékenység, ahol ezek az elvek ne lennének érvényesek.)

Az a Kaposváron készült sajtórepertórium, amelyről szó van (*Bűnözés és igazságszolgáltatás a Somogy c. hetilap tükrében, 1866–1890*), nem egyszerűen helyismereti tárgyú, hanem ezen belül is csak egyetlen – helyesebben szólva néhány szorosabban összekapcsolódó – témát jár körül. A választott megoldás talán leg-

nagyobb előnye az, hogy így alkalom nyílik a szakterület alapos feltérképezésére. Általános repertórium szerkesztése esetén az egyes témák árnyalt megközelítése, részletes tartalmi feltárása aligha lehetséges – vagy pedig az elkészült (?) munka könnyen szétfeszítheti a rendelkezésre álló kereteket.

Bényei Miklós mindazonáltal kizárja, hogy a sajtófeltáró munka során tematikus válogatásra kerülhessen sor, hiszen egy újabb témát megcélzó anyaggyűjtéshez ismét át kellene nézni ugyanazt az újságot.³ Jelen esetben azonban már korábban megtörtént a periodikum – a *Somogy* című kaposvári hetilap – első huszonöt évfolyamának cédulázása, mégpedig a teljes anyagra vonatkozóan, ezért egy-egy téma kidolgozásakor csak a már meglévő és most nyersanyagként felhasználható cédulákat kell szelektálni, csoportosítani, s nem szükséges ismét átfésülni az egész hírlapot. A további tematikus repertóriumok szerkesztése tehát már nem jelent feleslegesen vállalt pluszmunkát – bár a mélyebb és szakszerűbb feltárás, tehát a pontosabb annotálás és tárgyszavazás érdekében újfent ellenőrizni kell a repertóriumba felveendő sajtóközlemények egy részét. (Több tematikus sajtórepertórium is készült már a *Somogy* c. hetilap 19. századi anyagából. A kiegészítés korabeli népoktatással, a somogyi sajtó történetével és a helyi zsidóság múltjával foglalkozó cikk-bibliográfiák nyomtatásban is megjelentek, míg a középfokú oktatás, a közművelődés, a közlekedés–hírközlés, a sport és a bűnözés–igazságszolgáltatás témáját kéziratban levő összeállítások dolgozzák fel.)

Forrásérték – forráskritika

Az időhiánnyal küzdő kutatók esetleges berzenkedése ellenére is vitathatatlan tény, hogy az újkori magyar történelem legfontosabb forrásai a levéltári iratok mellett a hírlapok,⁴ bár az is igaz, hogy a sajtó rendkívül sokszínű forrásanyag, az egyes periodikumok forrásérték szempontjából is nagymértékben különbözhetnek egymástól. Erre a körülményre már a repertóriumszerkesztés előkészítésekor, tehát a feltárandó lap vagy folyóirat kiválasztásakor tekintettel kell lenni. Kis körben ismert és terjesztett, színvonalatlan, netán szélsőséges politikai áramlatok szócsövélül szolgáló lap anyagának átfogó feldolgozása aránytévésztés lenne. Lisztes László is felhívja rá a figyelmet, hogy „csak mértékadó, úgynevezett vezető orgánumokat célszerű feltárni”. Botka Ferenc szemléletes megfogalmazásában: „A repertorizálás munkája olyan mélyfúrás, amit csak olyan területen érdemes meggesinálni, ahol nemesércet vagy rádiumot találunk.”⁵ Mindez természetesen nemcsak a lap, hanem a téma megválasztására is vonatkozik, ha a feltárás tematikus jellegű.

A *Somogy* c. hetilap közleményeire számos kutató részben éppen azért támaszkodik, mert az újság hiánypótló szerepet játszik a dualista korszak helyi forrásai között. A bűnözés és igazságszolgáltatás somogyi történetére vonatkozóan is ez a helyzet. Az 1870-es évek elején megalakult kaposvári királyi törvényszék legkorábbi irataiból csak kevés maradt az utókorra, a kaposvári polgármester igen becses iratanyagának első negyven évfolyama pedig (a második világháború örökségként) úgyszólván teljes egészében hiányzik. Ezért a somogyi betyárvilág történetének vagy a kaposvári rendőrség történetének megírásakor, illetve a kiegészítés utáni megye közbiztonságának jellemzésekor sem lehet mellőzni egy olyan állandó és gazdag korabeli forrást, mint a *Somogy*.

A forrásértéket az is erősen befolyásolja, hogy milyen történelmi kor sajtójáról van szó. Nem mindegy, hogy a politikai környezet sokoldalú tájékozódásra, kritikus értékelésre ösztönözte-e a szerkesztőt, vagy éppen arra, hogy saját érdekeit azonosítsa az antidemokratikus hatalomával.

Sajtóanyag használatával kapcsolatban mindig felmerül a forrás megbízhatóságának kérdése. Jogosan, annak ellenére is, hogy az újságok és az újságírók elismerten jelentős szerepet játszottak a ma már kétségkívül történelmi értékkel bíró ismeretek összegyűjtésében. Forráskritikára biztosan nagy szükség van, amihez a fentebb vázolt szempontokon túl elsősorban a lap háttérét (a támogatók, a finanszírozók törekvéseit) célravezető megismerni, de a korszak újságírási – és -olvasási! – szokásairól, valamint a kiadóhivatalnak és a szerkesztőségnek otthont adó megye vagy település hatalmi viszonyairól is ajánlatos tájékozódni.

A sajtó mint forrás jelentősége legtöbbször mégis abban nyilvánul meg, hogy kiegészíti, aláfesti, életszerűvé teszi a tárgyalt korszakról más források megismerése révén alkotott képet, a mára homályba vesztett egykori mindennapok megannyi apró jelenségével, sőt a humor elemeivel színesítve, gazdagítva azt. Az újságok lapjain a kutató szinte az élet teljességével szembesülhet. Különösen az ún. vegyes tartalmú lapoknál van ez így (a *Somogy* is ilyen volt), amelyek gazdasággal, politikával, oktatással, bűnözéssel, irodalommal, kultúrával, a társasági élet cseményeivel egyaránt foglalkoztak – természetesen a bőven adagolt s szintén fontos ismereteket rejtő hirdetések mellett. „Az élet elemi erejű változásait az újságok tükrözik legelőször” – mondja Lisztes László.⁶

A Somogy a sajtó világában és a közéletben

A kiegyezés előtt indult *Somogy*, Roboz István Kaposváron szerkesztett hetilapja volt a somogyi újságírás első nagy és sikeres vállalkozása. Nemcsak azért érdemel megkülönböztetett figyelmet a korszak somogyi nyomdatermékei között, mert tulajdonképpen vele született meg a megye sajtója, hanem azért is, mert folyamatosan részt vett a közéletben, a helyi lapok gyorsan változó világában az állandóságot képviselve.

A vidéki újságírás lassan, de egyértelműen növekedő lehetőségeit és a fejlődési pályára állt megyeszékhely közéletét egyaránt jellemzi az a szerep, amelyet a lap és szerkesztőgárdája az elkövetkező évtizedekben magára vállalt. A *Somogy* szellemi síkon mintegy előkészítette, utóbb – a sajtó kettős funkciójának megfelelően – ösztönözte és tükrözte a folyamatot, melynek során ebben a megyében is tőkessé érett a gazdaság és polgárvá a társadalom.

A szerkesztő hamarosan éppen olyan jellegzetes szereplője lett Somogyország és főleg a megyeszékhely társadalmi életének, mint lapja a kultúra és a politika világának. Roboz István, a Kaposváron mindenkit ismerő és mindenki által ismert hírlapíró szívesen emlegette, hogy Pápán iskolatársa volt Petőfinek és Jókainak, s az íróval évtizedek múltán is ápolta a kapcsolatot. Az uralkodó 1879-ben a Ferenc József-rend lovagkeresztjével, 1887-ben királyi tanácsosi címmel tüntette ki a szerkesztőt, jóllehet Roboz a szabadságharc idején Noszlopy Gáspár kormánybiztos titkáráként tevékenykedett Kaposváron, ráadásul egy 1849-ben papírra vetett „rebellis” művel érte el élete legnagyobb irodalmi sikerét. Az egész Magyarországon

ismert alkotás címe ez volt: *Kossuth imája a kápolnai csatában elesettek felett...* Legalábbis neki, a somogyi hírlapírónak tulajdonították a szerzőségét.⁷

Roboz István markáns egyéniség volt, ugyanakkor a vidéki magyar értelmiség tipikus képviselője: széles érdeklődésű somogyi polgár, mondhatni „lokálpatrióta világpolgár”. Ellentmondásos személyiség volt tehát, de vitathatatlanul nagy tehetségű újságíró, aki nemcsak szerkesztett, irányított, hanem maga is igen gyakran forgatta a tollat. Újságja élén állva egy fél évszázadon át nagy energiával – s bizonyos, hogy számos eredménnyel – szolgálta Kaposvár és Somogy megye társadalmának szellemi emelkedését, anyagi gyarapodását, a kornak megfelelő alkotmányos intézményrendszer kiépülését és működését.

A *Somogy*nak az a körülmény is emelte a színvonalát – és növelte a forrásértékét –, hogy több egyesület választotta hivatalos közlönyének, s a lap időről időre adatokat jelentetett meg – egyfajta ellenőrző szerepet magára vállalva – az adófizető polgárok pénzén fenntartott állami hivatalok ténykedéséről. Általában mérsékelt hangvételű, megbízható, a dualista rendszer közéletébe jól beilleszkedett orgánumnak tartották.

Roboz újságját azonban egy szubjektív körülmény tette és teszi igazán alkalmassá arra, hogy frissnek ható, a mindennapok léghőjét is érzékeltetni képes forrása legyen a korszak közéletének. Valószínűleg az volt a döntő mozzanat, hogy a szerkesztőség eleven érdeklődéssel fordult a változóban levő vidéki Magyarország sokarcú világa felé, hiszen vállalt politikai jellege mellett elsősorban mégis vegyes tartalmú hetilap maradt a *Somogy*. És munkatársai mindig szem előtt tartották, hogy a polgárosodásnak először a fejekben kell végbemennie... A *Somogy* legnagyobb érdeme talán az, hogy képet adott a rendelkezésre álló és a fejlődés legbiztosabb alapját képező szellemi municióról: a tollforgatók, tanítók, mérnökök, hivatalnokok, jogi és gazdasági szakemberek, az új iránt fogékony földművesek és iparosok szakértelméről, elképzeléseiről, munkájáról.

Jog és újságírás

A Kaposváron készült repertórium tárgyköre (jóllehet csupán a jogsértések, valamint a jogalkalmazás és a jogszolgáltatás megyei sajtóvisszhangja tartozik hozzá) egyáltalán nem szűkre szabott szeptét érinti a korabeli társadalom életének. A magyar intelligenciának és a politizáló nemesi rétegnek mindenkor kedvenc témája volt a jog, olyannyira, hogy a jogi kérdésekkel való foglalkozás már a meghatározó nemzeti tulajdonságok közé számított. A hagyományos jogtisztelet csak felerősödött azáltal, hogy a liberalizmus térhódítása idején az emberi szabadságjogok kultuszával találkozott, másrészt az 1867 utáni alkotmányos berendezkedés valóban megteremtette a lehetőségét annak, hogy a társadalmi, gazdasági vagy politikai problémák jogi köntösben jelentkezzenek.

A kérdéskört természetesen az is napirenden tartotta a lapban – tárgyalásának módját pedig biztosan szakszerűbbé tette –, hogy a *Somogy* rendelkezett a téma alapos elemzéséhez szükséges munkatársi gárdával. Múltja maga is arra ösztönözhatta Roboz Istvánt, hogy egy átlagos vegyes tartalmú hetilap szerkesztőjénél komolyabb figyelmet fordítson a közbiztonság alakulásával, valamint az igazságszolgáltatás rendszerének kiépülésével és működésével kapcsolatos kérdéseknek:

az 1850-es években ugyanis – noha ezt érthető okokból utóbb már nem szokta emlegetni – törvényszéki vizsgálóbíró volt Kaposváron.

De valódi jogász szakemberek is támogatták a lapot, mindenekelőtt a „Bukógáti” álnéven író Kozma Sándor kaposvári ügyvéd, 1867-től igazságügy-minisztériumi osztálytanácsos, akinek a pályája 1872 után – mivel a dualista Magyarország első királyi főügyésze lett – kétségtelenül a történelemmel találkozott. Ő és mások, az igazságszolgáltatás szervezetének különböző pozícióit elfoglaló, de egyaránt jól képzett jogászok írták azokat az elméleti igényű és értékű szakcikkeket, amelyek kiemelik a *Somogy*ot a közbiztonság és a bíraskodás kérdésével csak felületesen, mondhatni bulvárszinten foglalkozó lapok sorából.

A *Somogy* kormánypárti újság volt, ez azonban nem akadályozta meg, hogy a tudósítások kemény szavakkal ítéljék el, netán egyenesen kigúnyolják a bűnüldözők – a foglároknak is nevezett pandúrok, a fináncok, később a csendőrök, illetve a japosvári rendőrök – esetenként elégtelen működését. A „vegyes tartalom” sem jelentette azt, hogy egyes tárgykörök ne kaptak volna – időnként vagy állandóan – a többenél nagyobb súlyt a lapban. Ilyen terület volt a személy- és vagyonbiztonság sanyarú állapota vagy éppen hatásosabb védelme is. A dualista rendszer kiépítésével párhuzamosan egyre többször került napirendre a személy- és vagyonbiztonság kérdésköre, hiszen a polgári fejlődés zavartalanságának közismerten fontos garanciájáról volt szó. A közbiztonság megromlása újra meg újra témát, mégpedig nagy érdeklődésre számot tartó témát adott a *Somogy* munkatársainak.

A cikkek szereplői: betyárok, bírák, ügyvédek

A bűnnel és a bűnüldözéssel összefüggő kérdések persze azért is köthették le tartósan az újságírók figyelmét, mert a modernizáció ezen a téren valóban nagy változásokat hozott Magyarországon. A fordulat, az átalakulás ugyanis nem csak politikai síkon játszódott le ekkor a Monarchia keleti felén. Az igazságszolgáltatásban azáltal történt meg a rendszerváltozás, hogy a közigazgatást 1869-ben elválasztották a törvénykezéstől, s az 1870-es évek elején kiépült a számos lényeges elemében voltaképpen mindmáig működő bírói–ügyészi intézményhálózat.⁸ Ugyancsak az igazságügy reformjához tartozott, hogy az évtized közepén létrehozták a közjegyzői intézményt, s az ügyvédi kamarák is megalakultak. 1878-ban pedig megszületett, s két évre rá hatályba lépett az első magyar polgári büntető törvénykönyv: a Csemegi-kódex, a jogtudós Csemegi Károly modern, európai színvonalú alkotása.

Hasonlóképpen valódi rendszerváltozás ment végbe a fegyveres bűnüldöző testületek szervezetében, amikor a feudális vármegyei múlthoz kötődő „pandúrság” végre átadta a helyét a központilag irányított s elődjénél jóval hatékonyabb magyar királyi csendőrségnek. A tárgyalt időszakban a csendőrség életre hívása jelenti a közbiztonság szempontjából legfontosabb belső korszakhatárt. A Somogy megyét is magában foglaló VI. számú csendőrkerületet 1884. január 1-jén állították fel Székesfehérvár székhellyel.⁹ A katonailag szervezett, központilag irányított magyar királyi csendőrség valóban hatékonyabb védelmet biztosított a rablóbandák ellen, mint a sokat bírált pandúrintézmény.

S mindezzel párhuzamosan egyfajta „rendszerváltás” zajlott le a bűnözés területén is, amelynek eredményét – néprajztudóshoz méltó hasonlattal – ekképpen

fogalmazta meg a 20. század közepe táján Gönczi Ferenc: „A gatyás betyárokat napjainkban a nadrágos betyárok képviselik.”¹⁰

A repertórium által átfogott harmadfél évtized azért is különleges időszaka a bűnözés és bűnüldözés Somogy megyei eseménytörténetének, mert ekkor mutatkozott meg utoljára még hitelesnek tartott formájában a híres somogyi betyárvilág. Az 1868-ban feltűnt Juhász Andrást 1876–77-ben a kétes hírnevet és híres melléknevet szerzett Séta Pista követte a legendás somogyi betyárok sorában, 1887-ben pedig Oroszlán Pál rablási ingatták meg a közbiztonságot, valamint – legalábbis átmenetileg – a csendőrség önbizalmát. Ez a három zsvány volt az utolsó „régí vágású” betyár a megyében – Oroszlán Pali betyárként szinte már irodalmi értelemben is anakronisztikus figurának tűnt. Az ő világuk lényegében egyszerre múlt el – és örökre – a pandúrvilággal.

Sok késői olvasó számára feltehetően a hírhedett haramiákról szóló közlemények a legérdekesebbek a *Somogy* írásai közül. A rablások és tűzharcok szemtanútól, résztvevőtől, sőt a betyárok áldozataitól (mint például az 1876-ban kifosztott németladi plébánostól) származó híradások, tudósítások szinte regénybe illő fordulatossággal, az olvasó figyelmét mindvégig ébren tartva idézik fel az eseményeket. Zsványok és pandúr káplárok, szolgabírák és királyi biztosok mellett olyan „mikszáthi” alakok is meglevenednek a kortárs újság lapjain, mint a hajdani betyár koponyáját évtizedek óta kitakarítatlan szobájában őrizgető kaposvári kishivatalnok vagy a csárdájában rabló-pandúr összecsapást át- és túlélte kocsmáros. Különlegességet azonban nem egyedül a betyárhistóriák tartogatnak az olvasók számára. Ilyen lehet a leánykereskedők leleplezése, két vasúti hivatalnok „vadnyugati” pisztolypárbaja egy vidéki állomáson, az országgyűlési képviselő és a lapszerkesztő verekedése a kaposvári Korona fogadóban, de nem tűnik érdektelennek a gyűjtogatáson ért kaposvári tűzoltó esete sem...

A *Somogy* tudósításait azonban nem hatja át a romantika. Ezekben az írásokban a polgár hangja szólal már meg, azé az állampolgáré, akit dühít, ha a törvényes rendbe beilleszkedni nem akaró vagy nem tudó „elemek” megzavarják mindennapi életében és munkájában. A személy- és vagyonszorongás hiánya miatt érzett és kinyilvánított felháborodás elsősorban a nyugalomra vágyó és gyarapodni akaró vidéki középosztály érzelmeiről árulkodik. A *Somogy* olyan társadalmi csoportok véleményét fejezte ki, amelyek már (vagy még!) nem találták különösebben érdekesítőnek a somogyi betyárok kalandjait... „*Szép e népdal – értékelte a szerkesztőség 1868 szeptemberében az egyik betyárnótát, amelyet egyébként leközöltek a lapban – csak az kár, hogy oly gazemberre költötték s dalolják, mint aminő Juhász Andris.*”

A *Somogy* írásai a vidéki Magyarország életének egy kétségkívül fontos, emberöltők sorsát meghatározó korszakáról szólnak. A jogi vagy kriminalisztikai vonatkozású cikkek révén ráadásul nem csupán az itt vázolt témák és események megismerésére nyílik lehetőség. A bűntettek és a bírások sajtóvisszhangján keresztül színes, árnyalt képet lehet alkotni a dualizmus első évtizedeinek közgondolkodásáról, a vidéki társadalom és különösen az intelligencia életmódjáról, kultúrájáról, eszményeiről is. S a kérdés, hogy miként birkózott meg a feudális múlt és az önkényuralom örökségével egy többszörös rendszerváltozást átélő, polgárosodóban levő társadalom, esetleg ma is megszívlelhető, általános érvényű válaszokhoz vezethet el.

Téma, terület, korszak: az anyaggyűjtés határai

A repertórium szerkesztése során az anyag megrostálása jórészt annak eldöntését jelentette, hogy az adott sajtóközlemény tartalmaz-e a témába vágó információt. Ha igen, akkor már érdemes volt rá felhívni a figyelmet, tehát az anyagból tétel lett – a közlemény színvonalától és terjedelmétől függetlenül. Az anyaggyűjtés a vezércikkektől a színes híreken át a hirdetésekig a teljes sajtótermésre kiterjedt, hiszen évszázadosnál nagyobb távlatból és az egyéb források hiányos voltára való tekintettel minden adatnak jelentősége lehet. A válogatás eszköze ebben az esetben sokkal sűrűbb szövésű háló volt, mint a hírlap-repertóriumok többségénél; azaz a téma meghatározása, leszűkítése után nem a terjedelem további korlátozása, hanem a valamennyire is használható közlemények minél teljesebb körű begyűjtése volt a fő feladat. (Talán itt is megjegyezhető, hogy a tematikus szűkítés és a retrospektív megközelítés kombinációja – ez utóbbi megkönnyíti az egyes közlemények forrásértékének elbírálását – azért is előnyös, mert megadhatja a létjogosultságát a mélyebb, részletezőbb feltárásnak.)

Természetes szűkítést jelent, hogy a munka a tárgyában Somogy megyéhez köthető anyagot próbálja feltárni, országos vonatkozású cikkek leírását ezért csak akkor közli, ha azok megvilágíthatják a lap irányvonalát, azaz jellemezhetik a szerkesztőség szándékait.

A tematikus és földrajzi határvonalak meghúzásán kívül időbeli korlátokat is fel kellett állítani. A repertórium csak az első huszonöt évfolyamig, 1890-ig követi nyomon az 1866-ban indult *Somogy* összesen fél évszázados útját. Az 1916-ban megszűnt hetilap valamennyi évfolyamának felhasználását (ami egyébként magától értetődő megoldás lett volna) már az is megakadályozta, hogy a 20. század elejéről nem minden szám maradt az utókorra. Még komolyabb probléma, hogy az évtizedekig folyamatosan megjelenő és eleinte méltán nagy forrásértékűnek tartott újság színvonala az utolsó időkben jelentősen csökkent. Már születésétől kezdve mintegy a dualizmus vezérlő szellemét képviselte, s így kétségkívül magába építette ennek az általa olyannyira csodált és méltatott történelmi korszaknak néhány kevésbé előnyös jellemvonását is. Legfőképpen abban tükröződött ez, hogy a lap utóbb, a század vége felé, bár már nagy szükség lett volna rá, képtelen volt a határozott irányváltásra, a gyökeres szerkezeti és szellemi megújulásra.

Elsősorban tehát azért nem volt érdemes végigkövetni a lap útját – legalábbis egy sajtórepertórium összeállításának erejéig –, mert fennállásának vége felé lényegesen kevesebb új információval szolgált a kortársak és az utókor számára. 1915–16-ban már csak azért jelentették meg – ráadásul „több mint egy éven át a nyilvánosság teljes kizárásával”! –, hogy életben tartsák az agg szerkesztőt. Sajtótörténészek szerint ekkor már az olló volt a legfőbb szerkesztési eszköz.¹¹

Az 1890-es évszám mellett szól az is, hogy a történetírásban Tisza Kálmán miniszterelnöki működésének végét egyfajta korszakhatárnak tartják a dualizmuson belül, mivel nagyjából az ő kormányfősége alatt épült ki és szilárdult meg az új politikai rendszer. Ez a korszakolás sajtótörténeti munkáknál szintén bevált; dr. Paál László is alkalmazta a somogyi újságírás múltját feldolgozó, a helyi levéltári évkönyvben megjelent tanulmányaiban. Lényegesen hosszabb periódus sajtójának repertorizálása esetén ezenkívül az is előfordulhatott volna, hogy a „sokat marcolás” a munka áttekinthetőségének, használhatóságának rovására megy.

Szerkezet, felépítés

Bényei Miklós rámutat, hogy a repertóriumok háromféle módon tudnak megfelelni feladatuknak: a tények feltárásával, a mutatók rendszerével, valamint a bevezető tanulmányok és kiegészítő anyagok közrebecsátásával.¹² A jelen repertórium belső felépítése, tagolása is ezt az alapvetet próbálja érvényre juttatni.

A bevezetőt és a használati útmutatót követően maguk a tételek az írások megjelenésének időrendjében, folyamatos számozással sorakoznak egymás után: a kronologikus elv szerinti elrendezés azért látszott kézenfekvő megoldásnak, mert így valóban történeti nézőpontból és történeti szemlélettel lehet megközelíteni a tárgyalta témaköröket.¹³ S valószínűleg az a leginkább felhasználóbarát szerkesztési mód, ha a repertóriumok fő része áttekinthető, világos felépítésű, nincs túlbonyolítva. Az anyag több szempontú tartalmi feltárásának feladatát a földrajzi és a személynévmutató mellett itt is a tárgymutató kapta. (A tárgyszóalkotás egyik alapvető problémája az volt, hogy a jogi szaknyelv szabatos kifejezéseit össze kellett hangolni az újság szóhasználatával. Olyan esetekben, ahol ez az egyeztetés komolyabb gondot jelentett, a jogilag pontos terminológia utólagos erőltetése helyett általában a *Somogy* cikkeinek eredeti szövegére és közlésmódjára épült a tárgymutató.)

A mutatókat kronológia követi, amely hangsúlyozottan a hetilapban közölt információkra épül. Olyan eseményekre tehát nem tér ki, amelyeket esetleg mellőzött az újság, s amelyek így a repertóriumból is kimaradtak, s természetesen olyanokra sem, amelyek nem tűnnek fontosnak vagy jellemzőnek. A korszakról s a témáról szóló általános tájékoztatáson kívül elsősorban az a szerepe, hogy megkönnyítse az amúgy is kronologikus felépítésű repertórium használatát, s időbeli metszetet adva kiegészítse a tárgymutatót.

Akikhez a repertórium szól

Ennek a sajtórepertóriumnak a célja elsősorban az, hogy a *kutató helytörténészek* könnyebben és gyorsabban juthassanak hozzá egy olyan forrás információihoz, amelyet a választott témában úgyszólván lehetetlen mellőzni.

Ugyanakkor további felhasználói kört érdekelhet, hogy a *Somogy* cikk- és híranyaga esetenként regionális vagy országos nézőpontból is érdekes kérdéseket világít meg. (Ilyen például Kozma Sándor királyi főügyész tevékenysége, az 1883-as antiszemita zavargások problémája vagy maga a „somogyi betyárvilág”.) Azt a tényt, hogy a helytörténeti források feltárásának nem csak lokális jelentősége lehet, sokan leszögezték már. „Hiszen a helytörténet bizonyos esetekben megyetörténetté tágul, a megyetörténet pedig nagyon sok esetben országos vonatkozásokat hoz felszínre. És ilyen értelemben a helytörténet az országos történet egyik fontos kulcsa. A helytörténeti bibliográfiák jelentősége is ez. Mélyebben tárják fel az anyagot, és túlmutatva a helytörténeten az országos történet fontos forrásává válnak” – foglalta össze a lényegét Botka Ferenc.¹⁴

A *Somogy* közleményeinek felhasználásával készíthető dolgozatok mélysége és igényessége magától értetődően igen különböző lehet, hiszen azok a népszerűsítő jellegű, közművelődési célokat szolgáló anyaggyűjtéshez éppen úgy alapul szolgálhatnak, mint a valóban történeti módszerű és nyelvezetű, tehát tudományos kutató-

sokhoz. Gönczi Ferenc *A somogyi betyárvilág* c. könyvében (amely mindmáig a téma legfontosabb és legtöbbet idézett somogyi alpművének számít) szintén számtalanszor hagyatkozott és hivatkozott a *Somogy* c. hetilapra, még akkor is, amikor nem egyszerűen frappáns idézetekre, színes, olvasmányos tudósításokra, hanem a lényeges adatok összegyűjtésére, illetőleg pontosítására volt szüksége.

A két lehetséges felhasználói csoport – a történészek és az amatőrök – között azonban nem célszerű éles határvonalat húzni. Sokszor éppen az „érdekes” témák hozzák közel a történelemhez, a helytörténethez, s ösztönzik alaposabb ismeretek megszerzésére a csupán szórakozni vágyó olvasót. A betyártörténetek is a helyi közigazgatás, illetve a központi államgépezet működésének, valamint az ország és a vármegye társadalmi–politikai viszonyainak ismeretében élvezhetőek. érthetőek igazán. S ha csak annyit ér el a repertóriumszerkesztő, hogy a további tájékozódásra teremt igényt és alkalmat, talán már akkor sem tekintheti munkáját feleslegesnek.

JEGYZETEK

- 1 *Sajtóbibliográfiák és sajtórepertóriumok szerkesztése, a hírlapok feltárása. Helyismereti tanácskozások.* Összeáll. és szerk. Vajda Kornél. Budapest : Népművelési Prop. Iroda, 1976. 76. p. (Helyismereti kutatók kézikönyvei)
- 2 Bényei Miklós: *Helyismereti tevékenység a könyvtárakban.* Nyíregyháza : Bessenyei Gy. K., 1994. 90–91. p.
- 3 Uo. 97. p.
- 4 *Sajtóbibliográfiák...* 29. p.
- 5 Uo. 94., 74. p.
- 6 *Sajtóbibliográfiák...* 93. p.
- 7 Laczkó András: Pályaképvázlat Roboz Istvánról. = *Somogy megye múltjából.* Szerk. Kanyar József. Kaposvár : S. M. Levéltár, 1979. 231. p. (Levéltári évkönyv, 10.)
- 8 Stipta István: *A magyar bírósági rendszer története.* Debrecen : Multiplex Media – Debrecen U. P., 1997. 117–131. p.
- 9 Csapó Csaba: *A Magyar Királyi Csendőrség története, 1881–1914.* Pécs : Pro Pannónia, 1999. 28–29. p. (Pannónia könyvek)
- 10 Gönczi Ferenc: *A somogyi betyárvilág.* Kaposvár : Gönczi F., 1944. 175. p.
- 11 Paál László: *Somogy megye sajtója, 1891–1918.* (Második közlemény.) = *Somogy megye múltjából.* Szerk. Szili Ferenc. Kaposvár : S. M. Levéltár, 1996. 176. p. (Levéltári évkönyv, 27.)
- 12 *Sajtóbibliográfiák...* 66. p.
- 13 Kertész Gyula: *A bibliográfiák készítésének elméleti és módszertani kérdései.* = *Bibliográfiai tanulmányok.* Írta Horváth Tibor et al. Budapest : OSZK KMK, 1978. 220. p.
- 14 *Sajtóbibliográfiák...* 33. p.

Nagy Zoltán

Eltűnt tekintélyek nyomában

Emlékezés Varjas Bélára, Goriupp Alizra
és Sebestyén Gézára

Sokan a tekintélyt a hatalommal azonosítják, holott az igazi tekintély alapja nem a hatalom, a hivatalos rang, hanem a magas szintű tudás és az erkölcsös magatartás. Az ilyen tekintélyek mindig viszonyítási pontokat jelentenek életünkben, mércét a tetteinkben. Varjas Béla egyik kedvenc költőjének, Balassi Bálintnak szép verssorát kissé módosítva azt mondhatjuk: „Emberségről példát, vitézségről [ha nem is vitézségről, de erényes életvitelről] formát mindeneknek ők adnak.”

Az OSZK-ban töltött három évtized során sok kiváló embert ismerhettem meg, sok nagy tudású kollégával dolgozhattam együtt. Közülük mégis csak hármat, Varjas Bélát, Goriupp Alizt és Sebestyén Gézát szeretném kiemelni, mert ők abszolút tekintélyt jelentettek számomra, és ők voltak azok, akik szakmai sorsomat döntően meghatározták.

Amikor amolyan csetlő-botló vidéki kislányként a budapesti egyetemre jöttem, és csalódottan hallgattam, amit irodalomtörténetként ott tanítottak, a véletlen (a szerencse? a Gondviselés) Varjas Béla régi magyar irodalom-szemináriumába sodort. Micsoda oázis volt abban a kietlen sivatagban! Itt tényleg irodalomról, műelemzésről volt szó. Varjas nagy türelemmel és nem kevés tapintattal vezetett át bennünket a gimnáziumi önképzőkori stílusból az igazi filozofikus világába. Erős empátiával megáldott tanár és a szó legnemesebb értelmében igazi úriember volt. A lódenkabát korszakban is mindig elegáns volt külső megjelenésében, elegancia jellemezte gondolkodásmódját, véleményeinek szóbeli kifejtését is. Körülöttünk egyre komorabbá vált az élet, egyre-másra tűntek el diáktársaink, sőt tanáraink is. Reggelente egyre riadtabban olvastuk a bejáratnál függő tábláról az épp kizártak neveit. A félelem légkörben Varjas szeminárium a nyugodt munka műhelye maradt.

Egy nap arra kért, kísérjem el az egyetem épületei körüli sétájára. Útközben elmondta, hogy a következő tanévben megindul a könyvtáros szak, és az új szaknak ő lesz a tanszékvezető professzora. Úgy vélte, hogy a tanárinál a könyvtárosi pálya alkalmasabb lesz számomra, és nem kevesebbet ígért, mint védelmet, azt, hogy így az egyetemet is be tudom fejezni majd. Tehát mondhatni meghívására lettem könyvtár szakos. Azt, hogy számon tart, mindig éreztette velem. Ha vizsgáztam, elkérte indexemet, beírta a jegyet, és csak utána tette fel kérdéseit. Egyszerűen nem engedhettem meg magamnak, hogy ne tisztességesen felkészült legyek! Az egyházi iskolák államosítása miatti tanárihiány enyhítésére a tanulmányi időt öt évről hirtelen négy évre csökkentették le, kimondva, hogy az ötödik év gyakorló év, és államvizsgát csak a gyakorló év után tehetünk. A gyakorló év letöltéséhez a miniszteriumtól elhelyező papírt kellett kapnunk, az ártalmatlannak tűnő intézkedésben azon-

ban alattomos csapda rejtett. A flepniinek becézett elhelyezési engedély hiányában a kötelező gyakorlatra és az azt követő államvizgára nem volt lehetőség. Gyorsan múltak a hetek, mindhiába vártam, hová irányítanak. Végül bátorságom összeszedve elmentem a minisztérium nagyhatalmú osztályára. Röviden közölték velem, hogy számomra sehol sincs hely, legfeljebb valahol vidéken. Nem tagadom, bizony hüppögve állítottam be Varjas Bélához, aki nemcsak professzorom, hanem az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója is volt. Azonnal megnyugtattott. Lelkemre kötötte, hogy senki előtt se alázzam meg magamat, eszembe se jusson, hogy állást keresve végigkilincselem a könyvtárakat, strandoljak, pihenjek, ő majd gondoskodik arról, hogy megfelelő munkahelyem legyen. Augusztus elején valóban táviratot kaptam, hogy jelentkezzem a Széchényi Könyvtárban. Euforikus örömet gyorsan lerontotta az újabb csapda: kiderült, hogy a gyakornoki munkához is státushely kell, így azonnal létszám feletti lettem. Varjas azonban nem egykönnyen adott fel valamit! Történt ez 1952-ben, a Nemzeti Könyvtár alapításának 150. évi jubileumakor. Így Varjas a jubileumi kiállításra, ünnepekre kapott keretből egyszerűen kiharította béremet, és szerződéses munkatársként a jubileumi feladatokhoz amolyan lótitufiként osztott be. Amit eleinte hátránynak hittem, előnyömmé vált. Az ünnepek mindeneként megismertem a könyvtár vezető munkatársait és nagy jövőjű fiatal tehetségeit, Soltész Zoltánné, Windisch Éva generációját is. Sok munka és izgalom után a múzeumi megnyitón közülünk alig valaki lehetett ott. Révai József körül több volt a biztonsági őr, mint a könyvtáros, és ez utóbbiak többnyire más könyvtárak vezetőiből verbuválódtak. Bár a kiállításon jelentős számú kézirat, kódex, ősnymtatvány, régi magyar könyv szerepelt, a fő téma nem a másfél évszázados múltú Nemzeti Könyvtár bemutatása, hanem az ötéves szocialista könyvtárügyről adott diadalmas körkép volt. Kárpótlásul Varjas fogadást adott a könyvtár összes dolgozója számára. Sohasem felejttem, ahogy az ajtóban ott állt a Varjas házaspár: Varjas, mint mindig, most is elegánsan, mellette Lauren Bacall-ra emlékeztető gyönyörű felesége, Nyilassy Vili. Úgy üdvözöltek bennünket, mintha személyes vendégeik lennénk. Akkor nem reméltem, hogy az olyan távolinak tűnő 200 éves jubileumot még megérem. Igaz, az akkori ünneplők közül jó, ha még négyen-öten megvagyunk. Persze egyszer minden ünnep véget ér, a kiállítást lebontottuk, és aggódva gondoltam további sorsomra. Közben Varjas kétségbeesett küzdelmet folytatott kitelepített kolléganőnk, Molnár Ágnes felmentéséért. E harcot csak akkor adta fel, amikor kiderült, hogy a Molnár-villába a SZOT egyik vezetője már beköltözött. Így az év végén Molnár Ágnes megüresedett állására neveztek ki. Később vigaszom lehetett, hogy a kitelepítések feloldása után Molnár Ágnest a könyvtár azonnal alkalmazta. Kinevezésemkor Varjas megkérdezte, melyik osztályra szeretnék kerülni. Akkor már tudatában voltam tudatlanságomnak, így a Goriupp Aliz által vezetett akkori Könyvfeldolgozó osztályt választottam. Úgy véltem, hogy ott nemcsak az egyik legfontosabb alpműveletet, a katalógizálást tanulhatom meg, hanem mellékesen megismerhetem a könyvtár állományát, referenzs könyveit, katalógusait, egész nyilván tartási rendszerét is.

Varjas Béla a tudós főigazgatók sorába tartozott. Az irányítási feladatok mellett is hű maradt tudományos ambícióihoz: a régi magyar irodalom aktív kutatója maradt. Nem feladatom irodalomtörténeti munkásságának ismertetése, és azt is remélem, hogy Somkuti Gabriella könyvtártörténeti kötetének egyszer majd megjelenő folytatása Varjasról mint főigazgatóról méltóképp beszélni fog. Ez utóbbit

tanúságtevőként csupán néhány adalékkal szeretném kiegészíteni. Beszélgetéseinkben gyakran kifejtette, hogy e nehéz időkben fő feladatának az értékmentést tartja, és ezen egyaránt érti emberek és könyvek, könyvtárak megmentését. A Molnár Ágneséhez hasonló példák felsorolását hosszan folytathatnám, kiegészítve e névsort azok nevével, akiket az egykori VKM-ből akolbóltottak ki, meg azokéval a majdani szerzetes tanárokéval, akik egyik napról a másikra kilátástalan helyzetbe kerültek. Az értékmentés jegyében sikerült megakadályozni mind a ciszterciák zirci könyvtárának, mind a ferencesek gyöngyösi könyvtárának szét-hordását. Bár sok problémával járt, mindkét könyvtár műemlékkönyvtárként a Széchényi Könyvtár különgyűjteménye lett. Valószínűleg kevéssé ismert tény, de Klebelsberg Kunó híres magánkönyvtárának jelentős része is könyvtárunkban lap-pang. Bár nem tartoztak gyűjtőkörünkbe, mégis sok nagy értékű művészeti album, művészettörténeti tanulmány állományinkba került. Az '50-es évek helyrajzi nap-lói és könyvek ex librisei alapján az ide menekített anyag rekonstruálható lenne. Ajánlom témaként fiatal kutatók számára.

Az '56-os forradalmat követő megtorlások idején sok népszerű munkatársunkat távolítottak el, és jó néhány kiváló kollégánk pánikszzerűen önként távozott. A leg-nagyobb veszteségünk azonban főigazgatónk, Varjas Béla parkolópályára állítása, az Irodalomtudományi Intézetbe való száműzetése volt. A hála, a hűség nem túlsá-gosan gyakori erény. Egyik kezem is elég volt annak számontartásához, hogy bú-csúztatására egykori munkatársai közül hányan jöttek el. A „Nemzedékek kézfogá-sa”-sorozatnak talán része lehetne esztergomi sírjának megkoszorúzása is!

Mint említettem, első munkahelyemül a Könyvfeldolgozó osztályt tudatosan választottam. Goriupp Aliz egyik legkedvesebb tanárom volt, biztos lehettem ab-ban, hogy osztályán jó műhelybe kerülök, de valójában ennél sokkal többet kap-tam. Nemcsak önzetlenül megosztotta velünk tudását, hanem szerető gonddal tö-rődött is velünk. Nagy tudású, fantasztikus munkabírású, szigorú, de igazságos főnök volt. Korán árvaságra jutva puritán erkölcsű szász nagyanyja nevelte fel. E példaképnek tekintett nagymama szép portréja ott függött Aliz lakásának díszhe-lyén, kis biedermeier szalonjának szófája felett. A planta tea korában egy-egy illatos earl grey tea mellett Aliz gyakran idézte fel gyermekkori, fiatalkori emlé-keit. Újra és újra elmondta, hogy nagyanyja jelszava a Pflicht, a kötelesség volt, és az sem volt véletlen, hogy az erdélyi szász tradícióknak megfelelően tanul-mányai egy részét a híres lipcei egyetemen végezte el. Ott még eleven hagyom-ány volt a német egyetemeken szokásos tanár–diák kapcsolat, és ezek az élmé-nyek meghatározták a velünk való érintkezési stílusát is. Természetes volt, hogy megkövetelte tőlünk a katalógizálási szabályok alapos ismeretét. Az 1952-es, első magyar szabványról szólva önkritikusan beszélt a kényszerű engedményekről, és elvárta, hogy a kétséges vagy nem szabályozott esetekben bibliánknak a Porosz Instrukciókat, illetve annak Fuchs-féle kommentárját tekintsük. Magától értetődő volt, hogy a leírandó könyv előzményeit a katalógusban ellenőrizzük. Ez azonban nem jelenthetett kritikátlan adatátvételt. Ha szolgálaiam követtem valamelyik elő-döm nem éppen tökéletes megoldását, dohogva mondta: „Ha valaki kútba ugrik előtted, követed?” Ilyenkor, ha makacsul okvetetlenkedtem és firtattam, hogy mi a szabály, bizony néha kihoztam a békétűréséből, és mérgesen morogta: „Te, skolasztikus!” Ő elmarasztalásnak szánta, de én e jeltől alig titkolt öntudattal

vállaltam. Nem lehattunk soha lazák a hiányzó adatok kinyomozásában. Nagy buzgalommal próbáltuk kideríteni az anonimák szerzőinek kilétét, az álnév mögött rejtelkedő valóságos személynevet vagy a fordítások eredeti címét, a sok régi szabadkőműves kiadvány tényleges megjelenési helyét. Elképzelni sem tudtam, hogy elvárásainak ne tegyek eleget. Emlékszem, egyszer „A jávai orvos” címen magyarul megjelent Dumas-regény eredeti címét sehol sem találtam. Végül az Egyetemi Könyvtárban kikértem a francia összkiadást, és a szövegkezdeteket összevetve jöttem rá, hogy *Île de feu* a keresett adat. Örömetem némileg lelohasztotta, hogy eszem helyett a lábamat használtam, hisz csekély gondolkodással is rá kellett volna jönnöm, hogy a tűzhányókkal teli Jáva a tűzsziget. De néha voltak igazi sikerélményeim is. Egy megcsonkított, címlap nélküli XVII. századi könyv esetében a vízjelből kiindulva – Fazekas József segítségével – sikerült eljutnom a nyomdához, a többi már gyerekjáték volt. A legkisebb apróságra is figyelt, így még arra is volt gondja, hogy kézirásos javítgatásaink jól olvashatók legyenek. Történt, hogy megállt Bély Pál íróasztala előtt, és megrovón mondta: „Palikám, én régóta figyelem magát, maga nem tud különbséget tenni a k és a K között.” Mire Bély felállt és kissé meghajolva felelt: „Igaz van Alizka, ezt már többen a szememre vetették.”

Goriupp Aliz hasonló mondásait szinte szállóigékként idéztük. Például: egy forró augusztusi hétvége előtt egyik kolléganőnk panaszosan kérdezte, hogy a szörnyű kánikulában miben utazzon. Aliz kissé megbotránkozva végigmérte, majd szokásos szigorával kijelentette: „Az ember kosztűmben utazik!”

Jelleméhez tartozott, hogy soha senkitől sem kívánt mászt vagy többet, mint amit önmagától megkövetelt. Életét szinte felemésztette a fegyelmezetten teljesített napi robot. Jóllehet tudatában volt sorsának, a napról napra, évről évre ismétlődő szürke aprómunkákat is nagy szakmai alázattal végezte el. Nemezszer bevallotta, ha mérleget csinálna, kiderülne, hogy sokévi munkájából csupán 2% volt igazi szellemi erőfeszítés. Gyakran méltánytalan feladatok teljesítésére kényszerült: például az egyik választási kampány során vállalnia kellett a propagandakiadványok soron kívüli feldolgozását és azonnali nemzeti bibliográfiai regisztrálását is. Nagy hajrában voltunk, és persze a nyomda ördöge sem tétlenkedett. Mikor kinyitottuk a bibliográfia friss füzetét, a választási kiadványokat felsoroló, kiemelt szakcsoportban az „Itt a régi rend vége” cím helyett ott virított: „Itt a régi rend végre!” Szegény Aliz szó nélkül hazament, egy kis kofferbe váltás fehérneműt és tisztítószereket csomagolt, majd elkezdte várni azt a bizonyos rettegett éjszakai csengetést. Nos, nem csengettek sem azon, sem a következő éjszakák valamelyikén, szerencsére a nemzeti bibliográfia nem tartozott az elvtársak szellemi táplálékai közé, és gondolom a választási győzelem – a sajtóhiba ellenére is – 99%-os volt.

Ahogy mondani szokás, az önfegyelem, szigor meleg, érző szívet takart. Mélységesen átérezte gondjainkat, ahol tudott, segített. Amikor beteg lettem, saját orvosához vitt el, és a kórházba is ő kísért.

Goriupp Aliz életében éles határvonalat jelentettek a háború utáni évek. Kicsérlődtek a könyvtár vezetői, barátaink egy része elhagyta az országot, másokat pedig nyugdíjaztak. Élete egyre jobban elszürkült, egyre magányosabbá vált. Néha nosztalgikusan emlegette a Gulyás Pál által rendezett vacsorákat, összejöveteleket, ahol a desszertet a híres Hauer cukrászdából szállították, és a vendégek estélyi öltözkében érkeztek. Ahogy ott állt kinyúlt pulóverben, lehamuzott szoknyában, fura kis

kontyba csavart hajával, sárga ujjai közt az elmaradhatatlan cigarettával, bizony nagy fantázia kellett estélyi ruhában elképzelnem őt. A szellemes, nívós társaságnál is jobban hiányoztak neki a zeneakadémiai koncertek, különösen Dohnányit emlegette gyakran. Nem vonzották az akkori Nemzeti modernnek mondott termelési drámái, kulák szabotázsokkal foglalkozó darabjai. Időnként keserűen megjegyezte, hogy már nem kap vernissage-meghívókat sem. Nem győztük magyarázni, hogy napjainkban (azokban a bizonyos '50-es években) a kiállításmegnyitókön már nem kamarazene, hanem kultúrpolitikai szónoklat a műsor. Magányában leghűségesebb társa barátnője, a mindenki által kedvelt Mancsi, azaz Harsányi Margit volt. Szinte élete végéig dolgozott, a hétvégeken a budai hegyekben tett nagy séták, nyáron a Balaton jelentette számára a kikapcsolódást. Amilyen törekeny, sovány kis öregasszony volt, olyan szívós is. Túlélte kortársait és azt a kort, amely életének természetes közege volt. Közhely, de igaz, hogy egy nagy generáció utolsó képviselője volt, halálával a könyvtári világ egy korszaka zárult le.

Könyvtárunkban '56 után kormánybiztos vezérelte a tisztogatást és – szervezeti reformként – a főosztályi rendszer bevezetését. Ezt követően a teljes könyvfeldolgozást a gyarapítástól a raktározásig magában foglaló főosztály élére érkezett könyvtárunkba Sebestyén Géza. Bár kiváló szakmai felkészültségéről, sokoldalú tudásáról és becsületességéről legendák keringtek, mégis bizalmatlanság fogadta, elfogadtatásáért meg kellett küzdenie. A legendák közül legalább egyet most hadd idézzek fel. Amikor a háború vége felé, 1944 decemberében az Ideiglenes Kormány megalakulásáról értesült, frontvonalakon átvergődve Debrecenbe indult. Útközben az oroszok elfogták, és mint az őrei beszédéből kiderült, egy, az elhárításnál dolgozó női tiszthez vitték kihallgatásra. Nos, Sebestyén Géza elképzeléseiben a tipikus orosz nőt Natasa Rosztova képviselte. A valóság ettől meglehetősen eltért, kihallgatója sem Natasára, sem Marja hercegnőre, de még a Rosztov-ház dajkájára sem emlékeztetett. A történet mégis szerencsés véget ért: gyanús kémekre váró főbelövés vagy fogság helyett ártatlansága tisztázódott, és rövidesen bekapcsolódhatott az új művelődési minisztérium munkájába.

Annak tudatában, hogy főosztályvezetői posztja csak átmeneti, és rövidesen a könyvtár főigazgató-helyettese lesz, Sebestyén Géza az egész könyvtárra kiterjedő elképzelésekkel kezdte meg az OSZK-ban a munkáját. Ezekhez a tervekhez azonban emberekre volt szüksége: ha lehetett, meggyőzte a régi gárda nagy személyiségeit, majd áthozott előző munkahelyéről, a Műegyetemi Könyvtárból egy sor tehetséges fiataalt, végül megpróbálta mozgósítani az OSZK utánpótlásgárdáját is. Ennek során különböző ad hoc feladatokkal tett próbára bennünket. Így például – akkor már a Bibliográfiai osztály munkatársaként – számba kellett vennem a könyvtár különböző katalógusait, magyarul: el kellett készítenem a katalógusok leíró katalógusát. Ezt követően összehasonlító elemzést kellett készítenem a jelentősebb nemzeti bibliográfiákról. Egy ív fehér csomagolópapíron sikerült táblázatba foglalnom a leglényegesebb jellemzőket. Nos, ez az ívnyi csomagolópapír eldöntötte sorsomat: Sebestyén Géza bennem vélte felfedezni a nemzeti bibliográfia leendő reformjának megvalósítóját. A megbízás jól időzített volt. '56 traumája után egyetlen gondolkodó/cselekvő ember sem élhetett tovább a megszokott módon. Aki valamit tenni akart, annak fel kellett tennie a kérdést: miért? milyen cél megvalósításáért? A nemzeti bibliográfia korszerűsítése egy valóban nemzeti ügy szolgálatát

jelentette. Később ugyanígy azonosulási lehetőség volt a szabványosítási munkákban való részvétel is. A nemzetközi szabályzatok honosítása a '60-as évek végén a ránk erőltetett szovjet könyvtári gyakorlatból való szabadulást, a provincializmusból való kitörést jelentette. Ennek a Sebestyén Géza által képviselt koncepciónak, majd halála után Vajda Erik irányította munkának eredményéről csak annyit, hogy amikor a rendszerváltoztatás után a Magyar Szabványügyi Hivatalban felülvizsgálták a magyar szabványok kompatibilitását, a könyvtárügy volt az egyetlen szakterület, amelynél az összhang már biztosított volt.

Sebestyén Géza – kiváló taktikusként – tudta, hogy az ISO vagy az IFLA keretében kidolgozott szabályzatok hazai elfogadtatásához Moszkván keresztül vezet az út. Ezért vettünk részt teljes erőbedobással az NTMIR szabványosítási munkájában: a Sebestyén Géza vezette delegáció tagjaként így gyakran dolgozhattam mellette a késő estébe nyúló tárgyalásokon. Ebben a közegben szinte megfellebbezhetetlen tekintélye volt; és azt is meg kell vallanom, hogy a jobbára technokrata beállítottságú új szovjet generációban rendszerint minden újra nyitott partnerekre találtunk.

Sebestyén Géza az alapos, minden részletre kiterjedő felkészülést mindig megkívánta tőlünk. Véleményünk egyeztetését, a taktikai szereposztást rendszerint a repülőúton vagy az esti „szabad” órákban végeztük el. Ha azonban egy-egy esténk valóban szabad maradt, járta velünk a moszkvai múzeumokat: a Puskin Múzeum hetente egyszer este 10 óráig nyitva volt, ezt a lehetőséget alaposan kihasználtuk, de együtt csodáltuk meg a Tretyakovban Levitan gyönyörű impresszionista tájképeit vagy az Andronyikov kolostorban Feofan Grek és Rubljov freskóit, ikonjait. Igazi ünnep volt, ha eljuthattunk a Bolsoj valamelyik előadására, feledhetetlen élmény maradt egy Borisz Godunov-előadás vagy Pliszeckaja tánca Scsedrin Anna Kareninájában. És persze a hosszú esti séták, mintha valamilyen orosz irodalmi képeskönyvet nézegettünk volna! A Gorkij utcában a Forradalmi Múzeum épületében lelkesen ismertünk rá a Háború és békében gyakorta emlegetett Angol Klubra, nagyon szerettük a költőt elegánsan világfiként ábrázoló Puskin-szobrot, és az Arbaton mi másról is folyt a szó, mint A mester és Margaritáról, a Puskin Múzeum körüli utcákon bolyongva pedig hol Turgenyevről, hol Kropotkin herceg emlékiratairól. Ha egy-egy alkalommal a Metropol Szálló szép szecessziós éttermében vacsoráztunk, a hely szellemétől ihletetten Sebestyén Géza a '20-as évek szovjet avantgardjáról mesélt.

Szinte sohase dicsért bennünket. Ha munkánkkal elégedett volt, azt csak onnan tudtuk, hogy frásainkba nem javított bele, és hogy újabb feladatokat kaptunk.

Ha kissé csapongva is, de a könyvtárosi pályámat meghatározó három legfontosabb emberről szerettem volna megemlékezni. Varjas Béla befogadott a Széchényi Könyvtárba, esélyt adott arra, hogy valóban könyvtáros lehessék. Goriupp Aliztól megtanultam dolgozni, a rutinfeladatokat is tisztességesen elvégezni. Sebestyén Géza a munkát vállalható tartalommal töltötte meg, igazi célokkal tette értelmessé. Ha meggondolom, sorsom kegyelmi állapot volt, örökké hálás leszek érte.

Minden emlékezés szükségképp szubjektív, de félek, hogy saját személyem néha túlságosan előtérbe tolokodott. Nem ezt akartam, szándékom szerint ma a harang értük, csak értük szólt.

Fügedi Péterné

A sajtóbibliográfia „gyalogos gőzhangyái” – visszaemlékezés az elmúlt 30 évre*

Gőzhangyának id. Szinnyei Józsefet, a tudós bibliográfust, az Országos Hírlapkönyvtár megalapítóját nevezték kortársai. Ezt a megtisztelő címet Petrik Géza is megkapta Gazda István tudománytörténésztől:

„Ő azonban csak afféle, sokat idézett, sokszor kiegészített gőzhangya maradt, mint tudós kortársa, id. Szinnyei József.”¹

Az utóbbi tömör, összegző jellemzés 1995-ben a Magyar Könyvtárosok Egyesületének Bibliográfiai Szekciója és az Országos Széchényi Könyvtár által közösen rendezett emlékülésen hangzott el, Petrik Géza születésének 150. évfordulóján. Idén a könyvtáros-bibliográfus szakmát nagy megtiszteltetés érte: 2003. március 22-én a Magyar Nemzeti Múzeumban a Magyarországért Alapítvány kurátorainak döntése alapján Petrik Géza életműve MAGYAR ÖRÖKSÉG minősítést kapott. Az ünnepségen Kégli Ferenc méltatta Petrik tevékenységét (lásd 3K 2003. április), s a Bibliográfiai Szekció nevében Fügedi Péterné, a szekció alapító tagja vehette át az oklevelet és az emlékérmét. A szekció elnökeként ígérem, hogy mindkettőt megőrizzük, örökös értékeinknek tekintve őket. Ezt bizonyítandó hoztam el magammal az immár bekeretezett oklevélet Petrik Géza fényképével együtt. Úgy érezzük, e kitüntetéssel szakmánk, sőt mondhatni hivatásunk kapott olyan elismerést, amely buzdítást ad ahhoz, hogy követve nagy elődeinket, amolyan gyalogos gőzhangyai eltökéltséggel folytassuk bibliográfiai ténykedésünket. Ez magyarázza visszaemlékezésem címének megválasztását.

A nemzeti bibliográfia nagy tömegéből nekem személy szerint egyetlen szelethez van igazán közöm: ez az 1976-tól élő kurrens sajtóbibliográfia. Minthogy az előadásra felkérő hivatalos levélben főigazgatónk arra buzdít, hogy osszam meg kollégáimmal a könyvtáros pályán szerzett szakmai tapasztalataimat és személyes élményeimet, talán nem tűnik szerénytelenségnek, ha azzal kezdem előadásomat, hogy 1972. február 16-án léptem be az OSZK munkatársai közé. Az elmúlt 32 évet három, kb. 10-10 éves szakmai korszakra oszthatom fel: régmúltra, múlttra és közelmúltra, bár ez utóbbit időnként még jelennek érzem. E korszakaimban sok mindennel foglalkoztam, sokféle feladatomból, de mindegyiket egyaránt jellemzi a sajtóbibliográfia iránti elkötelezettségem, vonzalmam, ezért ma főleg erről fogok beszélni.

1972-ben a Hírlapfeldolgozó Osztályon egy nagyon fontos, a szakma által évtizedek óta hiányolt munka kezdődött el: a kurrens sajtóbibliográfiai gyűjtőmunka

* Elhangzott a „Nemzedékek kézfogása” c. ünnepi emlékülésen 2003. május 29-én az OSZK-ban.

és címléírás. Papp Ferencné Zsóka írta le cédulákra a beérkező kiadványok adatait. A sajtóbibliográfiáról az OSZK évkönyvének 1973. évi kötetében az alábbi reménykeltő hír olvasható:

„A sajtóbibliográfiák vonalán a magyarországi időszaki kiadványok 1972-es jegyzéke majdnem teljesen elkészült, megjelenése a következő években várható.”²

Hogy miért nem lett az 1972-es év cédulaanyagából bibliográfiai kötet, arra nem emlékszem, de a következő éves jelentések már meg sem említették. Gyanakodni lehet arra, hogy az okok között szerepelhetett az a világméretű változás is, amely a '70-es években a bibliográfiai feldolgozást érintette: megszületett a bibliográfiai leírások nemzetközi egységesítése céljából az ISBD/M³, amely a könyvek leírását szabályozta. Ezt követte az ISBD/S⁴, amely az időszaki kiadványokra vonatkozott. Az a szerencse ért, hogy e nemzetközi szabályzat honosításában, fordításában⁵, első hazai alkalmazásában részt vehettem.

1976-ban megbízást kaptam a kurrens sajtóbibliográfia elkészítésére, immár az új szabályzat szellemében, amelynek akkor még csak az első, nem végleges kiadásához jutottunk hozzá Szilvássy Zoltánné jóvoltából. Az angol nyelv nem tartozik fő erősségeim közé, de szótárral, munkatársi és férji segítséggel nagyon jól eligazodtam a szabályzatban, így rövidesen elkezdődhetett a munka. Akkor is úgy gondoltam, és ma is úgy gondolom, hogy egy bibliográfia megszületése soha nem csupán a szerkesztő érdeme, hanem mindazoké, akik vele együtt dolgoznak. Ide tartoznak a feldolgozók, akkori elnevezés szerint címléírók, a kollacionálók, valamint a raktárosok is.

Mindazokat felsorolni tehát, akiknek részük volt és van abban, hogy immár 27 éve folyik a magyar sajtó kurrens bibliográfiai feldolgozása, reménytelen vállalkozás lenne. Ezért arra gondoltam, hogy a sok kedves (és a néhány nem kedves) munkatárs közül minden korszakomból ideidéznek egy-két kollégát, hangsúlyozva, hogy nem csupán rájuk emlékezem sok szeretettel, de egy ilyen rövid visszaemlékezésben csak ennyi fér el.

A régmúltra gondolva nem hagyható el Busa Margit személye akkor sem, ha ő mindig a retrospektív sajtóbibliográfia elkötelezettje volt. Margitka akkor kezdte el dolgos nyugdíjas éveit, amikor én az OSZK-ha kerültem. Ezek a dolgos évek a mai napig tartanak, Margitka ma is dolgozik, csak a 89. év négy fal közé zárja. Óróra valóban el lehet mondani, hogy Szinnyei és Petrik munkatempóját követi igazi gőzhangyaként. Nem sok bibliográfust ismertem, aki olyan elszántsággal, olyan szakmai hévvel dolgozna, annyira komolyan venné a hivatást, mint ő. Kíváncsi vagyok neki innen is, hogy továbbra is éltesse a munka még sokáig.

Érdekes asszociációként ugyancsak a régmúltból egy olyan kolléga jut eszembe, aki könyvtárosként Margitka ellentéte volt. A könyvtári szakmában kissé lezser, nagyvonalú, de minden iránt érdeklődő, okos, szellemes, jó humorú, kellemes és kedves ember, Silber Iván. 1974-ben került közénk, hírlapfeldolgozók közé. Itt jegyzem meg, hogy ez az elnevezés – éppúgy, mint a valahai Hírlaptaré – sokkal tágabb tevékenységet takar, hiszen a tényleges hírlapok feldolgozása mellett feladataink közé tartozott a folyóiratok, évkönyvek és egyéb periodikumok feldolgozása is. Abban az időben már nemcsak a Hírlaptár szűnt meg mint egységes osztály,

hanem a kurrens raktárat is leválasztották utódjáról, a Hírlapfeldolgozó Osztályról. Ennek előtte olyannyira egy osztály voltunk, hogy a feldolgozók közül néhányan, jómagam is, a kurrens raktár ablakmélyedéseiben dolgoztunk. Olyan nagy ablakmélyedések voltak abban az időben a Nemzeti Múzeum épületében, hogy egy íróasztal és a hozzá tartozó munkatárs kényelmesen elfért bennük. A szétválás után viszont egyre nagyobb hangsúlyt kapott, hogy a kurrens raktárat védeni kell, elsősorban legközelebbi szomszédaitól, vagyis tőlünk. Közbevetőleg megjegyzem, hogy ez nem volt jogos vélekedés. Számtalanszor előfordult, hogy a kötetés előkészítésekor saját példányainkat hoztuk be egy-egy keresett folyóiratból, hogy az adott kötet teljes lehessen. 1978-ban mint újonnan kinevezett osztályvezető-helyettest alaposan megszidtak főnökeim, amiért munkatársaim kölcsönzés nélkül hoznak ki folyóiratokat a kurrens raktárból. Bár mindig mindent vissza is vittünk, ez mégis szabályellenes volt. Ivánra különösen vonatkoztak e vádak, így többszöri rábeszélés után rászántam magam egy kétsoros figyelmeztető levélkére. Iván válaszolt, s a levele, amelyet máig megőriztem, gyengéd figyelmeztetés, hogy nem szabad túl komolyan venni a szabályokat, a pozíciókat. Engedjék meg, hogy felolvassam.

Nagy Zsoltné oszt. vez. h. részére

Folyó év 11-én írott levelét sajnos nem kaptam meg. Mindazonáltal az Ön által említett ügygel kapcsolatban meg kell állapítanom, hogy az Ön észrevételezése teljesen hamis képet próbál festeni rólam – az osztály egyik megbecsült munkatársáról – a rendkívül sajnálatos Magyar Ifjúság c. folyóirat asztalomon „heverése” tárgyában. Ezen ügygel kapcsolatban semmiféle provokációnak nem ülök fel, ezért kérem, hogy az Ön írásbeli figyelmeztetésében foglalt rendkívül sértő rágalmakat vonja vissza, vagy tanuk jelenlétében azokat ismételje meg. Az Ön valótlan állítása engem nem mint embert, hanem elsősorban mint könyvtárost háborít fel... A szóban forgó lapot pedig különben is visszavittem volna, de még nem olvastam el teljesen. Őszinte tisztelettel:

Budapest, 1978. okt. 12.

*Silber Iván
szakalkalmazott IV*

Nem emlékszem, hogy e levélváltás után Iván változtatott-e újságolvasási szokásán. Rövidesen meghalt, az egész osztály megsiratta.

Visszatérve a szakmára: a sajtóbibliográfia első évfolyama elkészült, köszönhetően az akkori címleíróknak is: Pappné Zsókanak, Darabosné Áginak, Lakatos Évának, Illyés Katalinnak, Dömötörné Gabinak, aki könyvfeldolgozóként készítette a kiadvány mutatóit és nem utolsósorban Kocsy Anikónak, akinek nagy szerepe volt a kézirat előállításában is. Az 1976-os év anyaga, összesen 3173 tétel leírása két kötetben jelent meg. Ezt követően évenként, néha kétvécnként jelentek meg az éves kötetek. Ettől kezdve az OSZK a periodikumokra vonatkozóan is eleget tett annak a kötelezettségének, miszerint nemzeti bibliográfiai központként

az adott évben megjelenő dokumentumokról bibliográfiai tételt kell készítenie, s azokat meg kell jelentetnie.

1982-ben (felejtésre megérett okokból) messze akartam futni az OSZK-ból, az viszont nem felejtendő, hogy Fügedi Péterné akkori fősztályvezetőnek köszönhetem, hogy itt maradtam, és az OSZK bibliográfiai fősztályára kerültem, a Repertórium Szerkesztőségbe. Megragadom az alkalmat, hogy Joli gesztusát ezúttal nyilvánosan is megköszönjem. 10 évig tartott a „repis” korszakom, vagyis a múlt. Nagyon szép időszak volt, telve sok munkával, szép emberi kapcsolatokkal. Szakmailag nagy szerencsének éreztem, hogy részt vehettem a cikkbibliográfia munkálataiban Sonnevend Péter távoli és Sándor Ernő közeli irányításával. Az osztályon akkor tizenketten dolgoztunk nagyon sokat és nagyon kellemes légkörben. Nem csupán fősztályt változtattam, hanem épületet is: a Pollack Mihály téri palota személyzeti szárnyán, a harmadik emeleten találtam új szobatársakra: Prepeliczayné Juditra, Takácsné Mészáros Györgyre, Divényiné Váradi Zsuzsára, Galaba Irénre, Kovács Istvánné Cinire és Ernőre. Emlékezetem szerint az osztály szinte egy emberként törekedett arra, hogy a repertórium havi füzetei megjelenjenek. Mint mindenütt, ott is manuálisan készültek a leírások, hozzájuk szintén cédulákra a mutatótételek, majd gondos revízió és szerkesztés után a kézirat összeállítása és gépelése következett. Az első időkben alig tudtam követni a munkafolyamatok körforgását: egyszerre kellett például az 1. füzet gyűjtőkörébe tartozó kiadványok cikkeit, tanulmányait címléírni, a második füzet mutatótétételeit gépelni és a 3. füzetet szerkeszteni, a kéziratát revíziózni. Ez a kavalkád egészen természetes volt mindenkinek, csupán Cini emlegette néha a régi szép időket, amikor még ő volt egy személyben a „repertórium”. Ilyenkor némi megtorlás következett: Ernő elkérte Cini ellenőrző füzetét, amit mint nyugdíjasnak mindig magánál kellett hordania, s beírta a morgolóást. Ezt Cini lelkiismeretesen aláíratta a fiával. Sajnos nincs hozzá tehetségem, hogy a jó hangulat számtalan megnyilvánulását vissza tudjam adni. Nagyokat nevtünk, majd nagyokat vitatkoztunk a repi tárgyszavazásával kapcsolatban, s közben eszünkbe sem jutott, hogy ez emberi kapcsolatainkat befolyásolná. A repertórium 60 éves története külön visszaemlékezést érdemel, de most nem tudtam megállni, hogy személyes emlékeimben élő korszakáról ne szóljak pár szót.

Az a szerencse ért, szintén Jolinak köszönhetően, hogy a sajtóbibliográfia utánam jöhetett. Úgy is mondhatjuk, hogy a helyére került: a bibliográfiai fősztályra. A vári költözés után, a '80-as évek második felében egyre közeledett az az időszak, amikor már elavult módszer lett a bibliográfiák manuális összeállítása, megjelentek a számítógépek. A sajtóbibliográfia is, a repertórium is egy-egy XT-vel kezdte. A MicroISIS jó alapot adott az adatok nyilvántartására, kezelésére, de ki kellett dolgoznunk saját rendszerünket. Kemény évek következtek sok küzdelemmel, nehéz munkával. Nekünk kellett megírni a számítógépes kollégák számára azokat a programokat, amelyekkel az outputot, kezdetben az éves sajtóbibliográfiát elő akartuk állítani. Ez természetesen visszaható az adatok minősítésére, a mezők, almezők meghatározására, az adatok rögzítésének módjára, a karakterek megválasztására és még sok minden egyébre. Közös nyelvet kellett kialakítanunk a számítógépes munkatársakkal, ez sem volt könnyű. Mindaz, amit a számítógépes feldolgozás kezdeteiről elmondtam, nem csupán a sajtóbibliográfiára, hanem a repertóriumra is vonatkozott. Két külön adatbázisról volt tehát szó már a kezdé-

tektől fogva. A sajtóbibliográfia gépesítési munkáit én irányítottam, a repertóriumát Ernő. Idővel az XT géphez kaptunk egy másikat, az már AT volt, így két gépen osztottuk be magunk között a gépidőt: a feldolgozás, a revízió, a javítás és a szerkesztés feladatait felváltva végeztük. Egyre jobban megszerettük a számítógépes munkát. Új outputokat terveztünk és valósítottunk meg, mindez természetesen a rögzítést is befolyásolta. Folyamatosan készült beviteli szabályzatunk, amelyet minden újabb outputnál módosítani kellett. Az OSZK éves jelentéseiben egy-egy mondat szerepelt arról, amit mi nagy erőfeszítések árán létrehoztunk: az IKB adatbázis működése folyamatos, az éves kötetek megjelentek stb. A számítógép adta lehetőségeket igyekeztünk minél jobban kihasználni és közkinccsé tenni. Nagyon népszerű volt Új periodikumok⁶ című negyedéves kiadványunk, amely 10 évig jelent meg, 1989-től 1998-ig. A szakma értékelte munkánkat, több könyvtárban felismerték azt, hogy ha átveszik adatbázisunkat (a programot és a rögzített adatokat), rengeteg munkát spórolnak meg. Ekkor néhány éven át a Kossuth Lajos Tudományegyetem könyvtárának, az OMIKK-nak és 5-6 megyei könyvtárnak negyedévenként küldtük floppyn az adatbázisba újonnan bevitt és módosított tételek adatait. Ebből semmi anyagi hasznunk nem volt, sok munkát jelentett, de erkölcsi elismerésnek éreztük, így szívesen csináltuk.

Mikor Ernőt 1992-ben jó sorsa Japánba vezette, átérezve, hogy mindkét terület teljes energiát, odaadást kíván, megkértem Juhász Gyula főigazgató urat, válassza szét két osztállyá a sajtóbibliográfia és a repertórium szerkesztőségét. Ez meg is történt még abban az évben, de én a repertórium örökös tiszteletbeli tagja maradtam, amit a munkatársak által aláírt oklevél bizonyít.

Innen számítom 3. korszakomat, amelyet még mindig jelennek érzek, de ez valójában már a közelmúlt. Bár most nincs idő kitérni a szakmai részletekre, mégis fel szeretném sorolni röviden, hogy milyen eredményeket értünk el ebben az utolsó korszakban. Első lépésként hozzáférhetővé tettük az IKB adatbázist az OSZK különböző munkaállomásai számára. Ez nagy segítség a gyarapításnál, a szolgálati katalógus számára történő feldolgozásnál és a tájékoztatásnál is. Különböző képernyőformátumokat dolgoztunk ki:

- egy teljes leírás formátumot, amely a magyar szabvány előírásainak megfelelően, az ISBD szellemét követve a kiadvány induló száma alapján készített bibliográfiai leírás;
- két olvasói katalógusformátumot, az egyiket az induló szám alapján, a másikat a mindenkori kurrens szám alapján. Mindkettő több adatot tartalmaz, mint a cédulaformában épített olvasói betűrendes katalógus;
- egy tájékoztató formátumot, amely a mindenkori kurrens szám bibliográfiai adatai mellett a szerkesztőségre és a terjesztésre vonatkozó adatokat is közli. Ez utóbbi forma olyan népszerű, hogy kiadók, szerkesztők és terjesztők az ország minden pontjáról tőlünk, valamint az OSZK tájékoztató szolgálatától kérnek a kiadvány elérhetőségére vonatkozó információkat.

1991-től megindítottuk az új periodikumok havonta megjelenő nemzeti bibliográfiai füzetét⁷. E kiadvány 2001 végéig nyomtatásban jelent meg, 2002-től webes füzetek formájában él.

1996-től az adatbázis adatait évente két felújításban folyamatosan megjelentetjük CD-ROM-on. Ezek mögött az egyszerű megállapítások mögött újabb spe-

cifikációk, rengeteg tesztelés és ellenőrzés, tehát sok új feladat, értelmes és érdekes munka húzódik meg.

1998-tól megnövekedett az adatbázis felelőssége. A periodikumok olvasói katalógusait lezártuk, s ettől kezdve a magyarországi periodikumok IKB adatbázisa és a külföldi periodikumok 1998-ban létrehozott IKBK adatbázisa látja el az olvasói katalógusok funkcióját is.

1999 februárjától az adatbázis elérhető a világhálón. Arra törekedtünk, hogy addigi tapasztalataink alapján a legkülönbözőbb használói igényeknek is megfeleljünk. Ezért ez az adatbázis is többféle outputtal szolgáltatja az adatokat. Változó korunk újabb és újabb követelményeinek is szeretnénk megfelelni. Ezek közé tartozik a tartalomszolgáltatás is. Minthogy egyre több nyomtatott kiadványnak létezik elektronikus változata, az internetes eléréshez szükséges aktuális URL is szerepel adataink között. Ezzel lehetővé vált az, hogy egy kiadvány szövege közvetlenül az adatbázisból elérhető legyen.

A repertórium adatbázisa és a sajtóbibliográfiai adatbázis webes felületei a tételek olyan összekapcsolását tették lehetővé, amely a tudományos és kutató munka, valamint a tájékoztatás területén nagyszerűen hasznosítható, s az imént említett tartalomszolgáltatást is célul tűzte ki. Az IKB-adatbázis⁸ egyes tételeiből közvetlenül elérhetők az IKER-adatbázis⁹ vonatkozó tételei és viszont, az adatbázisok összekapcsolása révén elérhető egy adott kiadvány, illetve egy adott cikk szövege, ha elektronikus formában is létezik. Ha például valaki Ernuszt Zsigmondról kíván kutatásokat végezni, az IKER-adatbázisban célszerű keresgélnie, ahol megtalálja:

KUBINYI András: Egy különös középkori per. Ernuszt Zsigmond püspök meggyilkolása és hagyatéka elsikkasztása. = *História*. 22. 2000. 4. 19–21.

A forráskiadvány címére kattintva átjutunk az IKB adatbázisba, rögtön a *História* tételéhez. Az adatok közül az URL címre kattintva eljutunk a *História* honlapjához, ahol könnyen megtaláljuk a 2000. év 4. számában az adott tanulmány szövegét. Mindez egy-két perc alatt megvalósul.

Minden eredményünk egy-egy összeszokott csapat, valamint egy lelkes számfűző kolléga, Tar Katalin munkájának köszönhető.

A Gazda Istvántól már idézett mondat így folytatódik:

„Bizony még sok ilyen gőzhangyára lenne szükségünk ahhoz, hogy a honalapítástól immár 1100 évnnyit eltávolodva, továbbra is tisztán lássunk, tisztán láttassunk. Legalábbis a bibliográfusok szemüvegén keresztül.”

Szerencsére ilyen gőzhangyák mindig voltak és vannak. Jelenleg, amikor nyugdíjazásom miatti felmentési időmet töltöm, nyugodt szívvel hagyom szakmai életem értelmét, a sajtóbibliográfiát azokra, akikkel az elmúlt időszakot együtt dolgoztuk végig. Biztos vagyok abban, hogy ők az új munkatársakat is meg fogják fertőzni a sajtóbibliográfia szeretetével.

Mint minden visszaemlékezés, az enyém is hiányos, és tele van szubjektív elemekkel. Zárszóként egy idézetet szeretnék felolvasni Tandori Dezsőtől, beismerve

azt, hogy fogalmam sincs, mikor és melyik művében írta az idézendő gondolatot. Ezt ugyanis én egyik kedvenc filmem mottójaként ismertem meg, ez a film a **6:3**, írója és rendezője pedig Tímár Péter, akit sokan ismernek mint tehetséges rendezőt, néhányunk számára pedig emellett jó ismerős a régmúltból, akivel jókat lehetett beszélgetni, hiszen a '70-es években az OSZK-ban hírlapraktárosként dolgozott. Az idézet, amely egy kicsit minősít minden visszaemlékezést, így az enyémet is, így hangzik:

*„Azután a múlt mindig jól alakul,
az lesz belőle, ami lehetett volna, amit az ember szeretett volna...”*

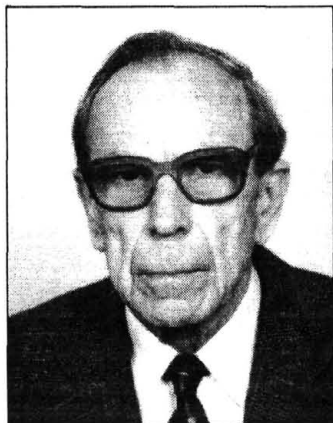
JEGYZETEK

- 1 Gazda István: Petrik könyvészetének helye a magyar művelődéstörténetben. = Petrik-émlékkötet 60. p.
- 2 Az Országos Széchényi Könyvtár 1973. évi működése. = Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1973. 14. p.
- 3 ISBD/M : International standard bibliographic description for monographic publications / International Federation of Library Associations Committee on Cataloguing. – 1. standard ed. – London : IFLA, 1974.
- 4 ISBD/S : International standard bibliographic description for serials / prep. by the Joint Working Group of the IFLA Committee on Cataloguing and the IFLA Committee on Serials Publications. – 1. standard ed. – London : IFLA, 1977.
- 5 ISBD/S Az időszaki kiadványok nemzetközi szabványos bibliográfiai leírása / ford. Nagy Zsoltné ; [közread. az] Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ. – Budapest : OSZK KMK, 1983. – 90 p.
A fordítás alapja: ISBD/S : Description bibliographique internationale normalisée des publications en série.
- 6 Új periodikumok : a Magyarországon megjelenő új és címváltozott periodikumok negyedéves jegyzéke / Országos Széchényi Könyvtár ; fel. szerk. Nagy Zsoltné. – 1989, 1. sz. (1. negyedév)–10.évf. 4. sz. (1998, 4. negyedév). – Budapest : OSZK KMK, 1989–1998.
- 7 Magyar nemzeti bibliográfia. Új periodikumok / közread. az Országos Széchényi Könyvtár ; fel. szerk. Nagy Zsoltné. – 1991, 1. sz.–11. évf. 11/12. füz. (2001. nov./dec.). – Budapest : OSZK, 1991–2001.
- 8 IKB – Magyar Periodika Adatbázis. URL: http://w3.oszk.hu/ikb_h.htm
- 9 KER – Magyar Időszaki Kiadványok Repertórium. URL: <http://w3.oszk.hu/rep.htm>

Nagy Anikó

Martonosi Pál (1916–2003)

Fogalom volt, fogalom most, fogalom lesz mindenkor a neve. Nem őt, nemcsak őt, a közülünk, élők közül frissen eltávozottat jelenti. Hanem egy korszakot, egy immáron legendává vált időszakot, a hőskort. A mai könyvtárügy meg- és kialakulásának nagy korszakát. Hőskor – természetesen – nincs hősök nélkül. És Martonosi Pál egyike volt a hősöknek, egyike a legnagyobbaknak közülük. Oly könnyű leírni, oly könnyű azt mondani, hogy az 1897-ben alapított kiskunhalasi Városi Könyvtár 1949-es újraalapítása az ő nevéhez fűződik. Volt, majd újra lett egy városi könyvtár. Nem is szokás az ilyesmit nevekhez kötni. Nem is kell – általában. De 1949-ben igen. Más idők voltak azok, és a fent leírt egyszerű mondat az újraalapításról – így ahogy írva áll – egyszerűen nem igaz. Mert nem egy könyvtárról, nem egy újraalapításról és nem valami befejezett tényről van szó. Egy könyvtári rendszer, egy – máig élő és eleven – könyvtárügy, egy új kultúra és civilizáció született ott és akkor. Martonosi és a Martonosiak jóvoltából, az ő tettük révén. És – mivel ma is él ez a könyvtári rendszer, ez a könyvtárügy, ez a kultúra és civilizáció – nyilvánvaló, hogy nem valami alapító gesztusról, egyszerű újraindításról, új nekikezdésről volt, van szó. Hanem egy hosszú, máig tartó folyamatról, amelybe, miután a medret kivájták, miután a vizeket belevezették, miután a szisztémát a legapróbb részéig kialakították, miután azzal folyamatosan és intenzíven foglalatostkodtak, mások is „beszállhattak”. Folytathatták, továbbvihették, amit Martonosi, amit a Martonosiak tettek, végeztek, kialakítottak. Volt mibe beszállni, volt mit folytatni, volt mit továbbvinni. És ha a jövőben is így lesz (így lesz!), akkor az is Martonosi, a Martonosiak érdeme lesz.

Martonosi Pál 1949-től 1982-ig, nyugdíjba vonulásáig volt a kiskunhalasi Városi Könyvtár, egy hosszú időn keresztül Járási Könyvtár igazgatója. Az, hogy ez a könyvtár olyan, amilyen (hogy milyen, arról valamelyes képet adott a 3K 2000. márciusi száma), első helyen Martonosi keze és esze, szorgalma, munkabírása, koncepciója, ne féljünk kimondani a szót, Martonosi Pál szellemének a produkciója. De – hisz céloztunk már rá – nem csak erről az egy, igaz kimagaslóan remek könyvtárról van szó. Egy könyvtári rendszerről, egy szisztémáról, egy új kultúráról szoltunk. És ezt kettős értelemben vehetjük. Úgy is, hogy ez a kiskunhalasi könyvtár egy országos rendszer része volt, részként meghatározta, részként ontológiai státussal ruházta fel a rendszert, hiszen részei nélkül az egész – semmi. De

úgy is érthetjük, kell is értenünk, hogy nemcsak *egy* városról, annak könyvtáráról, annak könyvtári rendszeréről (stb., lásd mint fenn!) van szó. Hanem egy járásról, egy kistérségről, egy magában is rendszert képző egészről. Ez sem állhatott volna fel, ez sem kaphatott volna ontológiai státust, ha Martonosi nem „csinálja” meg a járás külön-külön lévő könyvtárait, az azóta várossá lett Jánoshalmáét és Kiskunmajsáét, valamint a még nem város Rémét és a többiét, el Jászszentlászlóig. Persze nem egy ember munkája volt mindez, nem is lehetett volna. De Martonosi nagy volt abban is, hogy megtalálta (milyen egyszerű ezt is mondani, de csak mondani az), kinevelte, kitanította a munkatársait, művének részeseit, máig folytatóit. Nem ez a búcsúzó írás a hely és az alkalom arra, hogy beszámoljunk, mit, mi mindent tett Martonosi Pál. Egy Kiskunhalas, illetve a kiskunhalasi járás történetét feldolgozó monográfia teszi, teheti majd láthatóvá, mi minden is történt ott és akkor, a város könyvtárában, a községi könyvtárakban, a tanyákon merthogy Martonosit a külterületek, a kistelepülések, a tanyák (stb.) külön is intenzíven érdekelték, a fiókok, letétek, a kivitt filmvetítések szinte szenvedélye volt – talán mindenkinek eszébe jut erről az, hogy épp a kistelepülések könyvtári ellátása hol áll most a könyvtárügyi stratégiai tervben és cselekvési programban. Hát igen! Ami ott és akkor kezdődött, napjainkig ér el, és napjainkon túl, tovább... Ez *is* Martonosi öröksége, halhatatlansága.

A nekrológi műfaji szabályai szerint most kellene elsorolni az elhunyt kitüntetéseit, az érdemeit meg- és elismerő gesztusokat, formákat, mintegy az intézményes bizonyítékait annak, hogy valóban nagy ember volt. Tekintsünk el ettől! Martonosi Pál 1975-ben megkapta az Állami díjat, de volt érdemrendje, „keresztje” tucatnyi. Nem ezért tiszteljük. Hanem – talán – sokkal inkább azért, mert Állami-díjasként (máig az egyetlen halasi Állami-díjas), közismert, köztiszteletnek örvendő igazán nagy emberként sem a babérjain pihent. Szinte az utolsó napokig dolgozott. Nem valamiféle szinekúra állásban, hanem – valahai könyvtárigazgatóként, az ország egyik legszebben dekorált könyvtárosaként, great old manként ott és úgy vállalt könyvtárosi munkát (a Szilády Áron Gimnázium, majd a Bibó István Gimnázium könyvtárában), mint egy kezdő, mint egy angähender könyvtáros. E sorok írója utoljára iskolai könyvtárosként találkozott, beszélgethetett vele. Felejthetetlen élmény volt. Hogy a hőskor nagyja, hogy az első egyik elseje, hogy... De ezt csak a Martonosi Pállal beszélgető érezte noch nie dagewesennek. Maga Martonosi a legkevésbé sem. A lehető legnagyobb természetességgel és otthonossággal élt és dolgozott a pálya végén ugyanúgy, mint ha akkor kezdené azt. Csodálatos ember volt. Csodálatos örökséget hagyott ránk. (VK)

55 év bibliográfiában

A helyismereti gyűjtemények létrehozását célzó 1964-es miniszteri rendelkezést követően 1965. július 1-jén Kárász József vezetésével Hódmezővásárhelyen a megyei könyvtárban megindult a helyismereti munka egyik alaptevékenysége, a rendszeres sajtófigyelés és a cikk-katalógus építés. A könyvtár munkatársai egymás között osztották fel a megye településeire vonatkozó információ figyelését és cédulázását, megalapozva ezzel az 1967 novemberétől Kárász irányítása alatt álló megyei helyismereti gyűjteményt. Az ország nagyobb könyvtáraiban folyó helyismereti cikkgyűjtési tevékenységből kiemelkedett a Szegedi Egyetemi Könyvtár központi bibliográfiai szolgáltatása, amely az 1945 utáni időszak periodika-anyagának csaknem a felét figyelte, és a helyismereti vonatkozású cikkanyagot elemző, annotált címleírás formájában küldte szét egy kivételével az összes megyei könyvtárba, kiegészítve ezzel a helyben folyó gyűjtést. Ezzel párhuzamosan Csongrád megyében is folyt a szegedi Somogyi Könyvtár, a JATE Központi Könyvtára és a vásárhelyi Megyei Könyvtár közötti bibliográfiai együttműködés, melyben a három intézmény a feladatokat pontosan rögzítve kölcsönösen egészítette ki egymás gyűjteményét. A könyvtári együttműködés megyei kereteit átlépve 1968-ban a Veszprém Megyei Könyvtár megteremtette a megyék közötti bibliográfiai együttműködés alapját, melynek célja a Szegedről származó cikkanyag teljessé tétele, a több mint két évtizedes időszak (1945-től 1970-ig) további sajtótermékeinek feldolgozása volt, melyhez megfelelő mozgatóerőt adott a „felszabadulás 25. évfordulója”. A munkaközösséghez 11 megye könyvtára csatlakozott, és 150 periodika 1100 évfolyamának feldolgozását osztották szét egymás között. Azonban az együttműködő intézmények munkájának színvonala oly mértékben egyenetlen volt, hogy a közös munka nem hozta meg a kívánt eredményt, de ugyanakkor jó alkalmat adott Kárász Józsefnek arra, hogy régi álmát valóra válthassa: feltárja és feldolgozza a második világháború utáni vásárhelyi sajtó anyagát.

Gyűjtőmunkájának első eredményeként két korai repertórium jelent meg. Az egyik 1969-ben az 1944. október 23-ától 1945. április 17-éig terjedő időszakot dolgozta föl „Az új élet kezdetén” címmel, a másik 1970-ben az 1918/1919-es forradalmak korát „Éljen a köztársaság” címmel. Az 1969-ben napvilágot látott füzet lett ezután az „alapköve”, etalonja – az immár Németh László Városi Könyvtárban – a mai napig tartó bibliográfiai tevékenységnek. Kárász 1975-ben nyugdíjba vonult, helyét ugyanezen év október 1-jétől Kőszegfalvi Ferenc foglalta el. Ő lett a könyvtár főállású helyismereti munkatársa, akire ezután nemcsak a napi rendszeres feladatok elvégzése hárult, hanem az időközben megyeiből városi könyvtárrá alakult intézményben a vásárhelyi helyismereti gyűjtemény kialakítása is. Kárász, aki rész munkaidőben végezte tovább nélkülözhetetlen helyismereti munkáját, folytatta a retrospektív föltárás 1969-ben abbamaradt rabszolgamunkáját. 1979-ben napvilágot látott az 1945 és 1949 közötti időszak újságjainak repertóriumja. Az „A koalíciós idők” címen megjelent kétkötetes munka öt különböző vásárhelyi napilap (Vásár-

hely Népe, Alföldi Újság, Vásárhelyi Független Újság, Független Újság, Délvidéki Hírlap) és egy hetilap (Alföldi Hétfő) több mint 15 ezer [!] cikkét tette visszakereshetővé. A házilag sokszorosított kéziratot egy ideig nem követte újabb, ugyanis az anyaggyűjtés sem volt még készen, de Kárász még abban az évben (1979) hozzákezdett az 1949-től 1965-ig, tehát a rendszeres sajtófigyelés megindulásáig terjedő időszak cédulázásához. (1981-ben elvégezte az 1950–1953-ig, 1982-ben az 1955 végéig, 1983-ban az 1957-ig, 1984-ben az 1958–1960-ig, 1985-ben az 1961–1963-ig, 1986-ban az 1965. július 1-éig terjedő időszak anyaggyűjtését.) Az 1986-ra elkészült több tízezer tétel témák szerint és ezeken belül szoros időrendben sorakozott a helyismereti gyűjtemény katalógusszekrényének fiókjaiban. A visszakeresés nagyon nehéz és időigényes folyamat volt, tehát a mutató elkészítése alapvető fontosságú feladat lett volna, amire azonban Józsi bácsi már nem vállalkozott, de a gyűjtés befejezése után hozzálátott a meglévő cédulák válogatásához és javításához. 1987-ben új, rész munkaidős kolléga került a helyismerethez Herczeg Mihály nyugalmazott levéltár-igazgató személyében, akit Kőszegfalvi hamar bevont a helyismereti munka gyakorlatába. Az ő ösztönzésére látott hozzá a fiókokban lévő cédulaanyag mutatózásához. Az itt töltött évek alatt elkészítette az 1949–1953 közötti évek feltárását a *Hódmezővásárhelyi újságok repertórium*a címmel. (Igaz, az 1953-as anyagnál csak a cédulák rendezéséig jutott, amit azután Kárász József fejezett be. A *Vihar-sarok című lap repertórium*a címmel 1990-ben jelent meg.) 1991-ben Józsi bácsi végleg itthagya az intézményt, még a rész munkaidős állásra sem tartott igényt, Herczeg az előtte való évben távozott. Az így egyedül maradt Kőszegfalvi a munkája mellett nem tudta átvenni a retrospektív feltárás feladatát is. 1992-ben az ő javaslatára Borus Gábor került a könyvtár helyismereti csoportjába, aki a munkával való ismerkedés után folytatta a két évvel korábban megszakadt feltárást. Éves rendszerességgel állította össze a soron következő év repertóriumát, külön füzetben készítve el az 1956-os forradalmi időszak három különböző sajtójának feldolgozását (1956 a *vásárhelyi sajtóban*, 1995.), majd összevontan a Csongrád megyei Hírlap első két évfolyamának (1956. november 20–1957. december 31.) bibliográfiáját. 2003-ban pedig két főiskolás szakdolgozó segítségével készül el a retrospektív repertórium soron következő füzete, amely az 1962-től 1965 első felévéig, a rendszeres figyelés megindulásáig terjedő időszakot teszi majd visszakereshetővé. Közreműködésükkel tehát még az idén befejeződik a vásárhelyi sajtó háború utáni 21 esztendejének feldolgozása. A retrospektív cikkbibliográfia korai, különösen '50-es évek füzetei magukon viselik a készítő, a bibliográfus gyakorlatlanságát, a módszer kiforratlanságát, de a minőségi hiányosságok a kor sematikus, átpolitizált és semmitmondó sajtóját is terhelik. A Kárász által összeállított, a koalíciós évek hat különböző lapját feldolgozó munka igen erőteljes, információban gazdag, jól kereshető összeállítás, ellentétben a már említett '50-es évek repertóriumaiival, melyben jónéhány rosszul megfogalmazott, fölösleges tárgyiszó van. Ennek illusztrálására kitűnő példa az 1950. május 1-jétől az év végéig terjedő időszak, ahol több mint 1600 tétel szerepel az alig több mint fél esztendőt átfogó bibliográfiában, amikor az éves átlag 1100–1200 darab tétel között mozgott. Pontosabb tárgyszavakat és a válogatás szigorúbb szempontjait alkalmazva az évek során sikerült lecsökkenti a tételek számát, ezzel könnyebben kezelhetővé, informatívabbá vált a retrospektív bibliográfia is, amely jelenleg 450–600 darab tétellel dolgozik évente, és ez meg-egyeznek a kurrens összeállítások terjedelmével.

Az 1965-től helyben és a Somogyi-könyvtárból is gyarapodó sajtófigyelés immáron hatalmas tömegű céduláinak élővé tétele, valamint az 1981-es év évfordulóira (Kiss Lajos, Pásztor János, Rubleczky Géza-centenárium, Németh László) megjelent írások színvonala és természetesen a helyismereti munka megkönnyítése arra ösztönözte Kőszegfalvi Ferencet, hogy éves rendszerességgel kiadványban gyűjtse össze és adja közre a város válogatott honismereti irodalmát. Az „adatbázis” adott volt: mint már említettük a cédulák tömege témák szerint, témákon belül időrendben állt a katalógusszekrényben, csak a már meglévő tárgyszó-rendszert kellett finomítani, a kor követelményeihez igazítani. Kárász rendszerének egyes tárgyszavai aktualitásukat veszítették, ezért Kőszegfalvi 1980-ban újrendezte, és hat új tárgyszóval bővítette ki (olykor megbontva egy-egy régít) a már meglévő rendszert, így 1981-től a cédulákat már az új szempontok szerint osztotta be a fiókokba. A struktúraváltást követően 1984-ben jelent meg az 1981-es és az 1982-es esztendő válogatott bibliográfiája (*Hódmezővásárhely válogatott irodalma*). A két-három éves „rátartást” az indokolta, hogy a nemzeti bibliográfia folyóirat-repertóriumának füzetei nemcsak az aktuális évben megjelent cikkeket közölték, hanem a 2-3 éves késéssel feltárt periodikák tételeit is felvették a gyűjteményükbe, tehát érdemes volt összevárnai az esetleg még felbukkanó tételeket, hogy egy teljes cikkanyagból lehessen ezután válogatni. Az 1984-ben megjelent két füzet (1981, 1982) azonban még nem tükrözte a kialakított rendszert. A több száz tétel szoros időrendben követte egymást, amiben a tapasztalatok szerint még az igen részletes mutató segítségével is meglehetősen időigényes volt az eligazodás. Az 1985-ben napvilágot látott (1983-as) összeállításban Kőszegfalvi már tematikusan csoportosította az anyagot, az egyes szakterületen belül először a részben vagy teljes egészében helyi vonatkozású könyveket és az ezekre vonatkozó ismertetéseket vette számba. A könyvek sorát a kéziratok, majd a folyóiratok, illetve napilapok cikkei, ezeket pedig minden esetben az eseménynaptár követi, majd végül a bibliográfiát összevont név- és tárgymutató teszi kereshetővé. A '80-as évek anyagát nagyobb részben az egyetlen helyi lap, a Csongrád megyei Hírlap vásárhelyi kiadásában megjelent írások teszik ki, ellentétben a rendszerváltás után a számos helyi kezdeményezés folytán színesebbé váló sajtóval, amit a Vásárhelyi Promenáda, Vásárhelyi Tükör, Vásárhely és Vidéke, valamint a megyei hírlapból alakult Délvilág és a Reggeli Délvilág című lapok fémjeleznek, kielégítve a demokratikus átalakulás után a szűkebb haza iránti megnövekedett érdeklődést.

A kurrens bibliográfia a helyismereti munka segítésén és a tájékoztatáson túl a Németh László-bibliográfia közzététele miatt országos érdeklődésre is számot tarthat. Könyvtárunk 1976 (a névadás) óta a teljesség igényével gyűjti az írói életművet és az ezzel kapcsolatban megjelent irodalmat, így véve ki részét kultuszának ápolásából. Az ebben a sorozatban napvilágot látó és az író életművének kutatásához elengedhetetlen forrásul szolgáló Németh László-bibliográfia 1987-ig majdnem teljességében (a nemzeti bibliográfia átfutási ideje miatt csak később közölt tételek nélkül) veszi számba a nyomtatásban megjelent dokumentumokat, írásokat; 1987-től tíz éven át pedig már csak a Németh László Társaság részére minden év áprilisában, a születési évfordulóra összeállított alkalmi bibliográfiából kimaradt tételeket rögzíti. Az 1998-as évtől a külön készült irodalomjegyzék megszűnésével ismét e sorozat ad helyet az író bibliográfiának. A huszadik darabjánál tartó sorozat összeállítását 2001-től, az 1999-es évvel kezdődően Borus Gábor vette át.

Kárász Józsi bácsi álma 2003-ban valóra vált: fél évszázad (1944. október 23–1965 és 1981–2000) vásárhelyi sajtója kutatható és kereshető lett, ám ha a retrospektív és kurrens bibliográfiák továbbra is ilyen rendszerességgel készülnek el, akkor belátható időn belül az 1966 és 1980 közötti 15 esztendőről is számot adhatunk neki.

Borus Gábor

A Berzsényi Dániel Könyvtár

Fejezetek Szombathely könyvtártörténetéből 1880–2002

A szombathelyi Berzsényi Dániel Könyvtár által közreadott, igen izlées, igen szép, és igen gazdag tartalmú kötet nem egyike azoknak a kiadványoknak (többről szóltunk már a 3K hasábjain), amelyek az ötvenedik évforduló kapcsán számos megyében megjelentek. Természetesen valamiképp kapcsolódik is hozzájuk, hisz – megyei könyvtárként – a Berzsényi Dániel Könyvtár is jubileumot ült 2002-ben. A kötet kiadását azonban elsősorban valami más indokolta. Az előszó írójának, a könyvtár legendás hírű, többek, többünk szemében kultikus figurává nőtt volt igazgatójának, Takács Miklósnak szép szövegéből idéznék: „A Berzsényi Dániel Könyvtár különleges kegyelmi állapotban van most és történetének legígéretesebb korszaka előtt áll. A mindennapos kihívásokkal szembenező kollektíva – 2002-ben, a megyei könyvtár létrehozásának 50. évfordulóján – birtokba/vissza vehette a felújított és csaknem kétszeresére bővített Petőfi Sándor utcai székházat. Az épület adottságai, a szolgáltató terek és a raktári férőhelyek nagysága, a professzionális gépi háttér és a kényelmes felszereltség alig összehasonlítható az előző évtizedek állapotával. A működési feltételek korszerűsége nemcsak a vállalt feladatok nagyságával van arányban, hanem a sokszor irigyelt nyugati közkönyvtárakkal történő összevetésben is állja a versenyt. Bizonyosnak látszik, hogy a létszámban is növekedett könyvtári személyzet – ambiciózus és kezdeményező vezetéssel – sikeresen fogja az új korszakban is küldetését teljesíteni, még akkor is, ha saját tapasztalataink, de külső, pártatlan szakemberek szerint is, a város és a megye irodalomszerető és könyvtárlátogató közönsége az átlagosnál nagyobb gyakorisággal és kritikus megközelítéssel veszi igénybe a könyvtár szolgáltatásait”. Az igen találóan „különleges kegyelmi állapot”-nak nevezett pillanat (csak azért pillanat, mert egy folyamat, egy valóban a történet legígéretesebb korszakának tűnő/remélt/vágyott időszakának *indító* pillanatáról van szó) jegyében készült a kötet. Természetesen az, aminek vallja magát: Fejezeteket nyújt Szombathelyi könyvtártörténetének több mint százhusz évéből. De, és ez talán véletlen a szerzők és összeállítók szándékai szemszögéből, semmiképp sem az azonban az ügy (a pillanat, a kegyelem) meritumát tekintve, a kötet nem igazán azért nagyszerű, mert Nagy Éva remekül megírta a megyei könyvtárig megtett út történetét, mert

Németh Tiborné szemelvényeket adott a megyei könyvtár félévszázados múltjából (azért azok jóval többek egyszerű szemelvényeknél), hanem azért, mert Pallósiné Toldi Márta kibontotta, konkretálta, ad oculos kinyilvánította miben is áll, mi is a lényege Takács Miklós szép metaforájának. A Modernizáció az ezredfordulón című tanulmány alapvető fontosságú írás, nemcsak kitűnő szaktanulmány a címben jelzett témakörrel, de könyvtárpolitikai koncepció, ragyogó program is. Ha hiszünk a kegyelmi pillanattól számítható „legígéretesebb korszak” eljövételében (ittlétében és további kibontkozásában), azért (is) tehetjük, mert ez a tanulmány garanciának tűnik.

Túl ezen, a kötet természetesen tartalmaz egy igen gazdag bibliográfiát Vas megye könyvtárügyének két évtizedéről (1980–2000). Az ismertető némileg zavarban van e bibliográfia pertraktálásakor. Szombathely, a szombathelyi Megyei Könyvtár ősidők óta excellál a helytörténeti, helyismereti bibliográfia területén, vonatkozásában. Ez a tevékenység szerzett – többek közt természetesen – országos hírt, nevet, rangot a könyvtárnak, vált paradigmaticussá, példamutatóvá. Ilyen bibliográfiai háttér birtokában persze nem nehéz egy-egy „alkalmi” bibliográfiát összehozni. „összevágni”. Illetve dehogyis nem nehéz. Arany János mondotta volt, hogy Petőfi is „vágott” verset – tudott hozzá. Nos, Zsámpárné Szalay Mária is „tud hozzá”. Egy ilyen bibliográfiánál az a fontos (a szerző ki is emeli), hogy forrásértékű adatokat tartalmazó cikkek szerepeljenek benne, azok mindahányan. De hát ehhez oly alaposan, annyira belülről kell ismerni az anyagot, mint... mint amennyire Zsámpárné Szalay Mária ismeri. Remek bibliográfia, minden további munkának nemcsak alapja, kiindulópontja, de a feldolgozások nélkülözhetetlen, megbecsülhetetlen alapozása is.

A kötet, mint említettük volt, igen szép is. Elsősorban talán azért, mert gyönyörű színes fotók mutatják be a Berzsényi Dániel Könyvtár kincseit. Természetesen valódi kincsekről van szó, nem metaforikusan értik a szót a kötet összeállítói. Ritka könyvtár dicsekedhet ilyen és ilyen sokféle kincessel. Ósnyomtatványokkal, tizenhatodik század eleji térképekkel, könyvművészeti remeklésekkel a klasszikus időkben (a könyvművészet, mára úgy tűnik, felülmúlhatatlan nagy korszakáról van szó), tizennyolcadik századi kéziratos kántorkönyvekkel, kottákkal, Mikes Kelemen Törökországi leveleinek első kiadásával (természetesen Szombathelyen jelent meg), kiváló modern művészek alkotásaival (stb.). Érdekes, érdemes e kincsekről készült fotókban gyönyörködni. Jó, igen jó hogy helyet kaptak a kötetben. Mert Pallósiné Toldi Márta értekezése és e fotók csak együtt, egyszerre mutatnak fel valamit. Erre a valamire nem utalnak a kötet tanulmányai. schwarz auf weiss nincs kimondva semmi ilyesmi. És ez is jól van így. Sapientia. Mi sem mondjuk ki, mire is gondolunk. Aki a kötetet forgatja, és nem érez rá erre a valamire, a kimondott gondolattal sem tudna mit kezdeni. (VK)

(A Berzsényi Dániel Könyvtár. Fejezetek Szombathely könyvtártörténetéből 1880–2002. Szombathely, 2002.)

A Jókai Mór Városi Könyvtár története 1952–2002

Fennállásának ötvenedik évfordulóját ünneplendő, a pápai Jókai Mór Városi Könyvtár munkatársai megírták, a könyvtár megjelentette saját történetét. A munka nem hasonlítható – mondjuk – Kéglí Ferenc e lapok hasábjain ismertetett (3K 2003. április) könyvtártörténeti monográfiájához. A szerzők, ez nyilvánvaló, *nem* szak-történészek, nem búvárolták át a megfelelő levéltárakat, nem végeztek forrás-kritikát, nem fedeztek fel új adatokat és adalékokat, nem nyújtanak az olvasónak sem tudományos, sem módszertani szenzációt. Egyszerűen összefoglalták a már ismert (és legtöbbször meg is írt, publikált) tényeket és összefüggéseket.

Beszámolnak, szép, pedáns rendben arról, hogy milyen helyi előzményei voltak a könyvtárnak, Pápa könyvtári életéről a középkortól a 20. századig, ismertetik a népkönyvtári kezdeményeket a második világháború után, szólnak a Jókai Mór Városi Könyvtár megalakulásáról, funkcióinak változásairól és tevékenységéről, részletesen ismertetik az egyes munkálatokat és könyvtári területeket a katalógusoktól a gépesítés problematikájáig, felvázolják a könyvtár belső rendjét, felosztását és részlegeit, bemutatják a fiókkönyvtárakat és az olvasószolgálatot, a raktárakat és a helyismereti gyűjteményt, a gyerekkönyvtárat stb., stb., stb. Nem maradt ki a kötetből a könyvtár vállalkozásainak, irodalmi rendezvényeinek (stb.) ismertetése sem. És ezek a nagy részek (Könyvtári előzmények, A Jókai Mór Városi Könyvtár története, A könyvtár felosztása, részlegei stb.), valamint a bennük szervesen egymásra következő kisebb fejezetek, azok alrészai stb. nemcsak a teljességet sugallják, de egyúttal azt is, hogy milyen és mennyire komplex „üzem” egy könyvtár. A szerzőknek figyelemmel kell lenniük a nagy történelemre (és nemcsak a régmúltat vagy a viszonylag közelebbit kell bevonniuk tárgyalásukba, de az egészen friss eseményeket is, lásd rendszerváltozás!), az adott hely, régió és város „kis” történelmére, a művelődés alakulására, a speciálisan könyvtári kontextus alakulására, a jogi keretekre (törvényi szabályozás!), a helyi és világtrendekre (a funkciók változásai, a világháló megjelenése, az olvasási szokások változásai, a menedzsment követelményei stb.). De azt sem szabad hagyniuk, hogy a szűkebb vagy tágabb keretek közt elveszzen, eltűnjön a „lényeg”, magának az adott könyvtárnak a története, alakulása, problémái, problémamegoldásai, kudarcai és sikerei. Természetesen ebben a terjedelemben, ezek közt a keretek közt igazán életszerű, a konkrétumokat mintegy szépirodalmiasan felidéző, evokáló leírásra nem kerülhetett sor. A mű nyelve és irálya tárgyyszerű, objektív, szinte személytelen, de beszámol mindenről, amiről kell és lehet. Teljes, komplett a mű, az sem találhat hiányt, csonkaságot benne, aki kifejezetten erre vadászik. Aki meg kíván ismerkedni a könyvtárral, miben- és milyen-létével, történelmével és mai állagával, nyugodtan hagyatkozhat e műre.

Miért mondtuk hát, akár fanyalgásnak is beillő szavainkat ez ismertetés elején? Hogy nem tudományos, hogy nem... Azért, mert éppen ebben látjuk ennek a mun-

kának a jelentőségét, példaerejét. Természetesen kívánatos lenne, hogy minél több és minél tökéletesebb tudományos, minden szakmai bravúrt és eljárást bevető könyvtártörténeti munka, szaktanulmány, monográfia, korszakszintézis (stb.) születessen. A könyvtáros azonban – igen ritka kivételtől eltekintve – nem történész, nem tudós. Nem történészként, nem tudósként is megírhatja, összefoglalhatja azonban könyvtára történetét, utánanézhethet az adatoknak, feldolgozhatja a szakirodalmat, leírhatja pontosan, pedánsan, szépen mindazt, ami tudható az intézményről. Hasznos, igen hasznos és fölötte értelmes munkát végez így, nincs szüksége arra, hogy megtegezzön, hogy valami mást ambicionáljon, hogy – hamis – tudományos babérokra törekedjen. Erre példa, nagyszerű, meggyőző példa a pápaiak kiadványa. Amit ők megtettek, más (könyvtáros) is megteheti. Bár tenné! (VK)

(Mészáros Erzsébet – Mészárosné Stenger Katalin – Vargáné Sipos Terézia: A Jókai Mór Városi Könyvtár története 1952–2002. Pápa, 2002.)

Mészáros Erzsébet
Mészárosné Stenger Katalin
Vargáné Sipos Terézia

**A Jókai Mór Városi Könyvtár
története
1952–2002**

PÁPA, 2002.

